

Újpesti

Helytörténeti
Értesítő

2015. szeptember
XXII. évfolyam 3. szám

Évek óta nem volt már társulata az Újpesti Városi Színháznak. 1942 őszén kevesen gondoltak önfeledt szórakozásra. A hétköznapi drámák és tragédiák felülírták a színpadi katarzist. A második magyar hadsereg már felsorakozott a Don-kanyarban, a hátszág ellátási gondokkal küszködött. Mindenki Istenre várt. Újpest Kertvárosában templomépítésbe fogtak. A Credo Egyesület és az Újpesti Katolikus Legényegylet, néhány lelkes amatőrrel összefogva, jótékony célú színi előadást szervezett az új templom javára. Az Újpesti Városi Színházba újra élet költözött. A társulat heteken keresztül

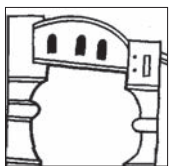
próbálta Hevesi Sándor Császár és komédiás című drámáját. A darab rendezője és egyik szereplője a város ismert fogtechnikus, a Katolikus Szemle társszerkesztője, a Legényegylet egyik alapítója, Gerber Alajos volt. Az előadók és a nézők együtt szurkoltak a sikerért. A színpad mögött akadt valaki, aki egykor hivatásos színészként, ugyanezekben a deszkákban Cyránót, Othellót és Ádámot alakította. Ötvenegy évesen végleg visszavonult, majd jelmez- és színdarabkölcsonzót nyitott. 1942. október 11-én, a vasárnap délutáni díszelőadáson nem lépett föl, de mindenkire ő adott jelmezt. Miklóssy Aladárnak hívták.

□ *Rojkó Annamária*

Újra indul az élet, 3. rész:

Írások a Szabad Újpest első számaiból

„Beszéljünk Újpest közellátási kérdéseiről. [...] Szerencsés körülménynek mondhatjuk, hogy a város víz- és villany-szolgáltatása hibátlanul működik, az élelmiszerekkel való ellátás azonban teljesen hiányos. [...] Szükséges itt az összes erők összefogása. Nem várhatjuk míg a kérdések maguktól oldódnak meg. Találjon a város módot arra, hogy a megyeri Károlyi-uradalomból és a közel fekvő községekből minél gyorsabb módon élelmiszerek jussanak el városunkba. [...] Nem vág ugyan szorosan ebbe a témakörbe, de kapcsolatos ezzel a napközük mielőbbi megnyitása. A lakások fűtetlensége és az élelmezés hiányosságai parancsoló módon követelik, hogy az apró gyermekeken mielőbb segítsen a város vezetősége.” (1945. január 27.)

„Beszkárt hírek. Az újpesti és az angyalföldi állomás közösen alakította meg az üzemi bizottságot a munkások és szakvezetők bevonásával. Az üzemi bizottság által megállapított munkamenet alapján folynak a vasúthálózat helyreállítási munkálatai. A munka menetére jellemző, hogy óvatos becslés szerint a jövőhét elején a forgalom a Rákospatak vonalán megindulhat. A főváros felé a Váci-uton fog előbb megindulni a forgalom a Rákospatak vonaláig, amíg a felrobbantott híd javítása be nem fejeződik. (1945. január 27.)

„A svéd vöröskereszt újpesti kirendeltségének működése. Újpesten, mely a fasiszta rezsim szörnyű pusztításainak nyomait megfeszített munkával próbálja felépíteni, több helyen találkozunk a svéd vöröskereszt különböző intézményeivel. A helyi kirendeltség munkatársunk kérdésére kijelentette, minden törekvésük az, hogy a rászorulókon segítsenek. Segélyhely, orvosi rendelő, gyógyszerek állnak a József utca 39. szám alatt rendelkezésre, s eddig még egyetlen jelentkezőt sem kellett visszautasítani, sőt a visszatérők és egyéb ínségesek, között naponta többszáz ebédet osztanak ki, ezenkívül átmeneti lakáshoz és ruhához is juttatják a rászorulókat.” (1945. január 31.)

„Megindult Újpesten a villamos [...] ha egyelőre szűkebb keretek között is, de jár. Jár, még hozzá először Újpesten, amire büszkék lehetünk. [...] örüljetez neki valamennyien, de nemcsak azért, mert ezentul nem kell a hóval, jégkéreggel, sárral és lucsokkal borított utcákon gyalogolnotok: hanem örüljetez neki azért is, mert az teljes egészében az új idők szellemével folyó közös munka és helytállás eredménye.” (1945. február 10.)

„Az Újpest 1. sz. postahivatal épületének helyrehozó munkálatai annyira előrehaladtak, hogy a felvevő és kézbesítőszolgálat – közlekedési nehézségek miatt egyelőre csak Újpest és Rákospalota közötti viszonylatban – f. hó 9-én megindult. A hivatal felvesz és kézbesít Rákospalota m. város területére címzett levélpostai küldeményeket és postautalványokat. [...] Levélpostai küldemények felvétele naponta (vasárnap is) 8-15 óráig, postautalvány felvétel hétköznap 8-15, kisdnepeken 8-14 óráig van. Vasárnap a pénzfelvétel szünetel.” (1945. február 10.)

„Élelem érkezett Újpestre. [...] A közellátás dolgozói [...] terveik és tetteik eredménye, hogy a nincstelen Újpesten lassan-lassan javul a helyzet. A piacon látni már néha-néha árut, a pékeknél is mindig több a „magán-sütés”, de főleg állandóan nő a közellátás munkája nyomán a szociális intézmények által ellátottak száma. Hatalmas munka ez, amelynek egyik eredményképp a héten érkezett Újpestre 30 mázsa élelem. [...] Boldogan néztük, amint lerakták a szállítmányt: 17 mázsa rozst, 7 mázsa lisztet, 5 mázsa babot, 3 mázsa kenyeret, 105 kiló karalábét, 40 kiló sárgarépát, 221 kg kelkáposztát, hagymát és húst. Sajnos, mind e földi jók nem kerülhetnek árusítás útján Újpest egész népéhez, ez továbbra is csak szociális intézményeink konyháján készül el, de így is rajtunk segít. Népkonyhákon most javul majd az ebéd, a kórházak és napközi otthonok mind fel tudják frissíteni a most érkezett áruból fogyó készleteiket.” (1945. március 10.)

(Összeállította: Szöllősy Marianne)

Az Újpesti Helytörténeti
Alapítvány lapja

Alapító szerkesztő:
KADLECOVITS GÉZA

A szerkesztőbizottság elnöke:
HIRMANN LÁSZLÓ

A szerkesztőbizottság
tiszteltbeli elnöke:
DR. SIPOS LAJOS

A szerkesztőbizottság tagjai:
DR. HOLLÓSI ANTAL
DR. KÓRÓS ANDRÁS
ROJKÓ ANNAMÁRIA

Szerkesztő:
ROJKÓ ANNAMÁRIA

Munkatársak:
IVÁNYI JÁNOS
DR. KRISKA GYÖRGY
KRIZSÁN SÁNDOR
LŐRINCZ RÓBERT
SZÖLLŐSY MARIANNE

Számunk szerzői:
DR. DERCE TAMÁS jogász,
történész
EGRESSY ZOLTÁN író
FORGÁCS ANDRÁS okl. gépészmérnök
DR. GERBER ALAJOS fogorvos,
bitoktató
HIRMANN LÁSZLÓ tanár,
gimnázium-igazgató
DR. HOLLÓSI ANTAL sebészfőorvos,
orvos igazgató
DR. IBOLYA TIBOR fővárosi fő-
ügyész, címzetes egyetemi docens
IVÁNYI JÁNOS okleveles építőmérnök
KADLECOVITS GÉZA helytörténet-
kutató
KRIZSÁN SÁNDOR gyűjteménykezelő
LŐRINCZ RÓBERT könyvtáros
ROJKÓ ANNAMÁRIA újságíró,
szerkesztő
SZÖLLŐSY MARIANNE helytörténeti-
gyűjtemény-vezető

Kiadja:
Újpest Önkormányzata
Műszaki szerkesztő:
GELLÉRT KATALIN
Nyomdai kivitelezés:
SPÁCIUM BT.
Felelős vezető: KOÓS GÁBOR

Újpesti

Helytörténeti
Értesítő

2015. szeptember
XXII. évfolyam 3. szám

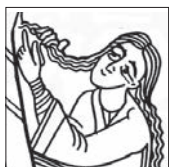
A Császár és komédiás előadás társulata, 1942 (részlet)

1	ROJKÓ ANNAMÁRIA <i>Császár és komédiás</i>
	Múltidéző
2	<i>Újra indul az élet, 3. rész: Írások a Szabad Élet első számaiból</i>
Összeállította SZÖLLŐSY MARIANNE
	Tanulmány
4	DR. DERCE TAMÁS <i>Útban Európa felé – 120 éve tartották az első polgári esküvőt Újpesten, 3. rész</i>
7	IBOLYA TIBOR <i>Az első magyarországi bankrablás, Újpest, 1908. október 28., 3. rész</i>
10	DR. GERBER ALAJOS <i>Színházavatás Újpesten, 1940-ben</i>
	Közlemények
13	KADLECOVITS GÉZA <i>Pusztító árvizek Újpesten</i>
14	KRIZSÁN SÁNDOR <i>Újpesti úttörténet: A Vasút utcától a Görgey Artúr utcáig, 1. rész</i>
16	DR. HOLLÓSI ANTAL <i>Dr. barashti Bernolák Béla</i>
17	LŐRINCZ RÓBERT <i>Az URAK első tíz éve</i>
21	FORGÁCS ANDRÁS <i>Fodor Miklós és a Remix</i>
22	IVÁNYI JÁNOS <i>Újpest fejlesztései és fejlesztési tervei az 1969–71-es újságcikkek tükrében, 2. rész</i>
25	EGRESSY ZOLTÁN <i>Lila csík, fehér csík (részlet)</i>
	Híres újpestiek
25	HIRMANN LÁSZLÓ <i>Just Sándor</i>
	Interjú
28	SZÖLLŐSY MARIANNE <i>Emlékek a Vécsey utca környékéről</i>
32	Helytörténeti hírek

DR. DERCE TAMÁS

Útban Európa felé

120 éve tartották az első polgári esküvőt Újpesten, 3. rész

A polgári házasságról szóló törvény 1895. október 1-jén lépett hatályba.

A fennmaradt források szerint az újpesti képviselőtestület először 1895. szeptember 30-án, egy rendkívüli ülés keretében foglalkozott az egyházpolitikai törvények hatálybalépése következtében Újpestre háruló terhekkel.³¹ Tanos Pál tájékoztatta a képviselőket, hogy „olyan személyi és dologi terhek hárulnak a községre a melyet elbírní, különösen az első a községi administracio érdekében teljesen lehetetlen.”³² Ezért levelet írt a belügyminiszternek, melyet a testületnek felolvasott.³³ A levélből érdemes kicsit bővebben idézni, mert az idő távlata ellenére közelebb kerülhetünk a századfordulót közvetlenül megelőző Újpesthez.

„Nagym Belügyminiszter Úr!
Kegyelmes Uram!

[...] a mai postával megkaptam [...] az újpesti anyakönyvvezetői tisztségre való kinevezési okmányomat, [...] és ennek súlyosbításaként, az újpesti közigazgatási jegyzőnek és közig. Aljegyzőnek (ki amannak egyedüli helyettese) anyakönyvvezetői helyettesekül történt kinevezése [...]

Újpest egy még csak nagyon rövid időt, alig 60 évet élt telepítvény, amelynek tisztán csak belsősége³⁴ és néhány százalék más foglalkozású kivételével tisztán gyári és kézműiparral, kereskedéssel és közönséges

szakmány³⁵ – vagy napszámmunkával foglalkozó lakossága van. Ez a lakosság a világ minden részéből került és kerül itt együvé, képviselve van benne csaknem minden nemzet, nyelv és vallás és igen nagy része nem magyar honos, akik közül igen sok – bejelentési hivatalunk, vagy ezt helyettesítő eszközünk, sajnos, nem lévén – jön észrevétlenül és több kevesebb tartózkodási idő után ismét megismeretlenül. [...]

Újpest lakossága [...] ma [...] már megüti a 35. 000-et. [...] rövid 5 év múlva [...] meg fogja ütni a 60.000-t. És milyen lakosság ez! Milyen viszonyokkal, milyen igényekkel és milyen munka-forrásokkal!

1881-ben még egy jegyző végezte pár irnokkal – persze patriahlis módon – az egész adminisztrációt [...]

1881-ben volt a községnek 8907 iktatószáma³⁶. [...] 1894-ben 40.695 volt, ebben az évben pedig meg fogja közelíteni iktatószámunk a 60.000-et³⁷. [...]

Nem szenved kétséget, hogy a sokkal nagyobb népességgel bíró szab. kir. városokban is, a minők például Kecskemét vagy akár Hódmezővásárhely is, hasonlíthatatlanul az anyakönyvek³⁸, különösen a házassági anyakönyv ellátása mint nálunk, mivel az ottani egyforma nyelvű és illetőségű lakosság is az ő egyforma viszonyaival³⁹ kevesebb munkát okoz, mint a mi nagyrészt külföldi honosságú és soknyelvű lakosságunk, mely 8-10 állandó tolmács segélye mellett rettentessé fogja tenni különösen a hirdetési és azo-

31 A rendkívüliség oka a Fő út (Árpád út) kikövezésének ügye volt.

32 HU. BFL. 672. a. 8. kötet

33 Uo.

34 Azaz csak belterülete van, szántóval, réttel, legelővel nem rendelkezik, földművelés, állattenyésztés a településen nincs.

35 Azaz iparos.

36 Ügyirata.

37 Az ügyiratok száma ma 250 000-300 000 évente.

38 Születési, házassági, halotti.

39 Döntően azonos vallásúak.

nosítási eljárást⁴⁰ és általában az anyakönyvi szolgálatot. [...]

[...] méltóztassék [...] az újpesti községi adminisztrációnak [...] három vezetőjét az anyakönyvvezetés terhe alól, a községi kormányzat törvényes és szükséges elláthatása érdekében felmenteni. De kérem alázatosan Exellenciádat [...] legalább engem [...] (mentsen fel.)

Újpesten, 1895 szept. 8.-án.
Tanos Pál, Újpest bírja⁴¹

A testület meghallgatva a bírót, örömet fejezte ki az új egyházpolitikai döntések felett. Határozatában azonban leszögezte, hogy teljesen kizártnak tartja, hogy a község választott tisztviselői lássák el az anyakönyvi feladatokat. Ezért felkérték a vármegyét ez ügyben működék közre, s hasson oda, hogy újpesten államilag fenntartott anyakönyvi hivatal lássa el az anyakönyvvezetést. Az ügy érdekesen folytatódott. Tanos Pálnak, bíróként, folyamatos vitái voltak a képviselőtestület tagjainak egy részével, valamint újpesti újságírókkal. Illek Vincével például botrányos bírósági ügybe keveredett, megvádolva a lelkészt pénzügyi machinációkkal. A kor szokása szerint még párbajozott is egy kritikusával, s emiatt őt és ellenfelét néhány nap elzárásra ítélték. Megelégedte a körülötte állandóan forrongó állapotokat, levelet intézett a képviselőtestülethez. Levelében felajánlotta lemondását azzal, hogy a két állást⁴² egyszerre jól nem lehet betölteni. De nem titkolja lemondásának másik okát, miszerint „a képviselőtestülettel egyet nem ért”.⁴³ Javaslatát a testület elfogadta, a vármegye a döntést jóváhagyta, s így ő lett Újpest első anyakönyvvezetője.

40 A házasságkötés előtt, legalább 14 napig ki kellett függeszteni a házassulandó párok nevét és még jó néhány személyes adatot (kor, vallás, lakhely, házassági akadály stb.). Külföldi fél esetében ezt megelőzően saját országának igazolást kellett adnia, hogy nincs akadálya annak, miszerint házasságot kössön. A kor viszonyai között ez meglehetősen nehézkes, hosszadalmas és bonyolult eljárás volt. (1894.: 33. tc.)

41 Szeptemberben csak 30-án ülésezett a testület, az ügyet előbb nem tárgyalhatták.

42 Azaz az anyakönyvvezetőit és a bírót.

43 HU. BFL. 672. a. 8. kötet

1895-ös évből csak egyetlen újság, az „Újpesti Közlöny” maradt meg az utókorra. Ebből az egy lapból is nyomon követhető az a felfokozott figyelem, ami az első polgári esküvőt és az ahhoz kapcsolódó anyakönyvi eseményeket kísérte. A lap hetente egyszer, vasárnaponként jelent meg.

Itt adtak hírt az utolsó újpesti egyházi esküvőről. Bihary Lajos tudatta mindenkivel, hogy leánya Juliska szeptember 30-án, kizárólag egyházi esküvővel, az újpesti református templomban hozzáment Németh Árpádhoz.

Októberben minden lapszám a címlapon foglalkozik a polgári házasságkötéssel, illetve az anyakönyvezéssel. 6-án a Tanos Pál bírónak a belügyminiszterhez intézett levelét közli, teljes terjedelemben. De a lap tájékoztatást ad a polgári anyakönyvvezetés első napjáról is.

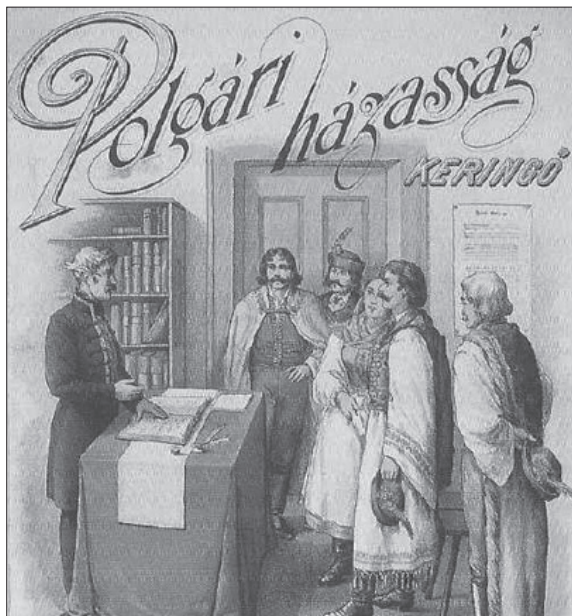
„A polgári anyakönyvvezetés első napja nagyon mozgalmas volt: az anyakönyvi bejegyzések a községházánál történnek, mert az anyakönyvvezetői hivatal helyisége még nem készült el teljesen. Az első bejelentés halálozás volt: Smoler Bramislava cseléd törvénytelen gyermekének a 14 napos Smoler Jánosnak elhalálása jegyeztetett be az anyakönyvbe. Volt ugyan az nap még egy születési eset bejegyzése is: az új honpolgár neve Varga György, aki született október 1-én s ugyan az nap lett anyakönyvezve is. Az első házasság f. hó 27-én fog megtörténni. Reiszner Ferenc vasesztergályos köt házasságot Rabel Anna kisasszonnyal, Rabel Péter hajóács leányával.”

13-án a lap, majd két oldalon keresztül ad felvilágosítást az állami anyakönyvezéssel kapcsolatban. „Hogy a közönség kellőképpen tájékoztatva legyen ama jogok felől, miket neki az egyházpolitikai reformok biztosítanak és tisztában legyen másrésről ama kötelességeket illetőleg, melyeket az új törvények reáronak,” Tájékoztatásul közli, hogy az anyakönyvi hivatal a József utca 3 szám⁴⁴ alatt található, s házasságkötések egy héten kétszer, vasárnap és csütörtökön 9-12-ig „köttetnek”.

44 A ház Lindt János tulajdonában állt, s felajánlotta az anyakönyvi hivatal céljára. Lindt ekkor a község pénztárnoka, majd 1896-1906 között Újpest bírja volt.

20-án, „Mit kell tudni a vőlegénynek” címmel jelenik meg a lap első oldala, s tájékoztatást ad a házasságkötés kihirdetésének módjáról, helyéről, időtartamáról, és mindazokról az alapvető dolgokról, amelyek szükségesek az érvényes házasságkötéshez. Rögtön a cikk elején nem mulasztja el azt sem megjegyezni, hogy a születendő gyermek vallásának eldöntése kizárólag a szülőkre tartozik. Hogy a lap mennyire fontosnak tartotta a tájékoztatást, mi sem mutatja jobban, mint hogy háttérbe szorult az Újpesti Függetlenségi Kör politikai rendezvénye, melyen több, valóban nagynevű országos politikus jelent meg Újpesten. Így többek közt Kossuth Ferenc, Ugron Gábor, Polónyi Géza. A lap két oldallal később arról tudósít, hogy az élet nem mindig a tervek szerint alakul. Ugyan is „[...] Tanos Pál [...] a felek egyszerű akaratnyilvánítására, Vas József köművest és Kiss Máriát házastársaknak jelentette ki. [...] a vőlegény a halállal vívódott, s mielőtt lelke kiválna testéből, [...] nevet akar adni gyermekének, a kinek anyja a menyasszonya.”

A lap október 27-én számolt be a formailag a törvénynek teljesen megfelelő első ünnepélyes újpesti házasságkötésről, melyre október 24-én, csütörtökön került sor. A József utca már kora délelőtt megtelt nézőkkel,

A polgári házasságkötés 1895-ben létrejött lehetőségét népszerűsítő műdal kottaborítója

s a házasságkötő terembe csak belépőjegyekkel lehetett bejutni. Az eseménynek megfelelő ünnepélyes kereteket adtak. A bejáratnál négy-négy, a házasságkötő asztal két oldalán két-két rendőr állt, s megjelent a rendőrkapitány is. Pontban tíz órakor lépet be díszmagyarban Tanos Pál bíró, anyakönyvezetői minőségében.

A szertartás lefolyása a ma emberének ismerős, hisz lényegében ugyanazok a mondatok és kérdések hangzottak el, mint egy mai polgári esküvőn. Az első pár – az előzetesen meghirdetettekkel szemben – Béllay József és Weisz Cecília, a két tanú Czipauer János és Kamis Gyula. Miután az anyakönyvvezető a törvény nevében házastársnak nyilvánította az ifjú párt, felhívta a figyelmüket, „hogy bár e pillanattól fogva törvényes házások, ezzel az egyházaik iránt tartozó lelki kötelmeiknek még nem feleltek meg.” Ennek a mondatnak minden polgári házasságkötéskor el kellett hangoznia az anyakönyvvezető részéről. Ezt követően Tanos Pál beszédet mondott a megjelenteknek.

„[...] legjobbjaink⁴⁵ [...] fölszabadították, ami eddig oly erős korlátok által volt elsánczolva, a különböző vallásúak között a szíveket a szeretetet is, lehetővé tévén az ilyenek számára is a törvényes, a zavartalan családi boldogságot.

Ime már a mai legelső nyilvános est is olyan párt hozott a törvény ezen végrehajtó fóruma elé, a mely párnak szívbeli viszonya az áthághatatlan felekezeti akadályok miatt nélkülözte mindig a törvényességet [...]

Mily jótétemény, mily istenáldás az erre a családra, hogy a humánus törvény most egyszerre ledöntötte előle azokat az erős sánczokat, és lehetővé tévén ebben az esetben is a család törvényességét, elhárított egyúttal családi boldogságuk útjából minden akadályt. [...]

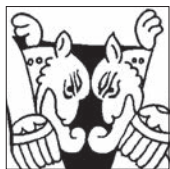
Fogadja végül üdvözetemet és köszönetemet a megjelent díszes közönség is azért a meleg érdeklődésért melyet az új intézmény iránt tanúsított.

Óvja és tartsa az Isten minnyájukat!” □

45 Akik a polgári házasságról szóló törvényt megszavazták

IBOLYA TIBOR

Az első magyarországi bankrablás Újpest, 1908. október 28., 3. rész

A bűncselekmény napján, este hat óra körül a budapesti detektívek is közelebb kerültek az elkövetőkhöz, ekkor jelentkezett ugyanis náluk a sajtóban megjelent hírek (és talán a bank által felajánlott 1000 korona jutalom) hatására Klein József bérkocsi tulajdonos. Ő elmondta, hogy nagy valószínűség szerint az ő kocsiját keresik, amelyet előző nap 30 koronáért bérelt ki tőle egész napra egy németül rosszul beszélő férfi azzal, hogy az Aréna kávéház (később „Andrássy” kávéház, ma: Damjanich utca 51. – Dózsa György út sarok) előtt kell majd másnap felvenniük. A fuvarban megállapodtak és ő megbízta Wildmann László nevű kocsisát, hogy a megállapodásnak megfelelően bonyolítsa le a fuvar. A kocsis még nem tért vissza, de a fuvar után az ő Szvetenay utca 4. szám alatti (ma: IX. kerület Lenhossék utca) lakásánál kell majd jelentkeznie.

A detektíveknek ezek után csak annyit kellett tenniük, hogy a megadott címen várakoztak a kocsisra, aki este nyolc óra körül vissza is érkezett. A bérkocsis elmondta, hogy 10 órára volt az Aréna kávéházhoz rendelve, utasai oda is bérkocsival érkeztek. (A kocsis nem tudhatta, hogy az elkövetők eredetileg a Keleti pályaudvarnál találkoztak és onnan szintén bérkocsival előbb elmentek egy bor-

bélyhoz álbajuszt és fekete szemüveget vásárolni és csak utána mentek az Aréna kávéházhoz.) Onnan a két utast – akiket ő kasszírozó ügynököknek gondolt, és akiknél egy bőr utazótáska is volt – Újpestre kellett vinnie. Újpesten várakoznia kellett, közben az egyik utas visszatért egy táskával, majd megint elment és legközelebb már mindkét utasa visszatért. Utána Kerepes irányába indultak, egy erdő mellett megálltak, ahol ő kapott 2 koronát, hogy menjen el ebédelni, abrakoltassa meg a lovakat, majd három órára menjen vissza. Amikor visszament az utasai Gödöllőre, a vasútállomásra vitették magukat és a kialakult viteldíjon felül szokatlanul bőkezű módon még 100 koronát is kapott. (Mint később kiderült a ravasz Antosevicsék innen egy másik bérkocsin mentek tovább Mária-besnyőre és csak ott szálltak vonatra.) Az elkövetők részéről a busás borraival – aminek a bérkocsis nem sokáig örülhetett, mert a detektívek nyomban lefoglalták – óriási hiba volt, hisz a fuvaros már csak ezért is jól megjegyezte őket. Nem mintha számított volna; a beismerő vallomás alapján a kerepesi erdőben a csendőrök előbb a két darab Browning revolvért a hozzájuk való négy tárral és összesen 87 darab éles lőszerrel, két darab tört, valamint a bőr utazótáskát találták meg elásva, majd a budapesti detektívek az ugyanott elásott rabolt

Antosevics Gyula rabosítási fotója (Forrás: Egyetértés Vasárnapja, 1908. november 1.)

Piaskovszki József rabosítási fotója (Forrás: Egyetértés Vasárnapja, 1908. november 1.)

pénzt is előkerítették. Szó sem volt tehát a bulvár által írt ócska mordályokról, a két éles lőfegyver és a bőséges lőszerkészlet veszélyes fegyveres bűnözőkre utal, akik bár követtek el hibákat, a cselekmény utáni szétválásukkal, amit, mint később kiderült még azzal tetézték, hogy kabátot és kalapot is cseréltek, igazi profi módjára cselekedtek. Arról pedig végképp nem tehettek, hogy balszerencséjükre egy kiváló megfigyelőnek bizonyuló, és mint kiderült önállóan is cselekedni tudó és merő magyar királyi csendőrbe futottak bele...

Szekeres István gödöllői címzetes csendőr őrmestert talpraesett intézkedéséért (amely nélkül az elkövetők valószínűleg nem kerültek volna elfogásra, hiába jutottak el a detektívek az őket szállító bérkocsisig) I. Ferenc József 1909. február 19-én – már az elkövetők elítélése után – Bécsben kelt legfelső elhatározásával a koronás ezüst érdemkereszttel tüntette ki. A kitüntetés értékét emeli (egyben az újpesti bankrablás, mint bűncselekmény valódi társadalomra veszélyességét mutatja), ha tudjuk, abban az évben a Magyar Királyi Csendőrség teljes legénységi állományából összesen 14-en kaptak ún. jelvényes kitüntetést és ezek közül is csak öten voltak azok, akik valamely konkrét bűnügy megoldásában – köztük hárman a dánosi rablógyilkos cigányok elfogásában – serénykedtek, a többiek életmentésért, illetve több évtizedes szolgálatukért részesültek kitüntetésben.²¹ Szekerest egyéb-

21 A Magyar Királyi Csendőrség Zsebkönyve, 1910. Huszonnegyedik évfolyam. Budapest, 1910, Franklin társulat. 190–212. p. Szekeres István fényképe is ebből a műből származik.

Szekeres István és Bapkó János gödöllői csendőrök

ként pár nappal a király döntését megelőzően a belügyminiszter is kitüntette; 157.037/V-b. számú rendeletével 500 korona pénzjutalomban részesítette. Az V. számú csendőrkerület (Pozsony) állományába tartozó Polgár Ferenc címzetes őrsvezető és Polgár János csendőr ugyanekkor szintén 50-50 korona pénzjutalmat kaptak.²² Utóbbiak valószínűleg a Piskovszkit ténylegesen elfogó kisterenyei csendőrök voltak. Azt, hogy a bűnüldözés már akkor is csapatmunka volt, bizonyítják az egyéb elismerések is; Lepárt József gödöllői járásparancsnok és Bapkó János címzetes őrsvezető – aki ekkorra már leszerelt és Szegeden lett rendkívül sikeres detektív, később pedig detektív főnök – csendőrkerületi dicsérő okiratban részesült, Tarsoly Zsigmond és Szőke Bálint csendőrök pedig az elrejtett bűnjelek előkerítése körüli buzgalmukért nyilvános dicséretet kaptak.²³ A vasutasok is részesültek a dicsőségből; Vermes Ödön kisterenyei állomásfőnöknek, Jungmann Károly, Budai János és Schauer Tibor hivatalnokoknak, Farkas József kalauznak és Plank István kiadórnek a kereskedelemügyi miniszter elismerését, a budapesti államrendőrség főkapitánya és a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank pedig hála köszönetüket fejezték ki, ráadásul a bank által az igazgatóság rendelkezésére bocsátott összegből pénzbeli jutalomban részesültek.²⁴ A kor kitüntetési gyakorlata alapján is kijelenthető tehát, hogy az újpesti bankrablás igenis komolyan kezelt bűncselekmény volt, a király és a belügyminiszter nem osztogatott nagy becsben tartott kitüntetéseket „bohócok” elfogásáért.

A bűnjelek megtalálása után a tagadás végképp értelmetlenné vált, mindkét elkövető töredelmes beismerő vallomást tett, bár állítólag Antosevics a törvényszéki fogházba történő átkísérése előtt megpróbált elmebaj színelni, egész éjszaka énekelt és táncolt, majd miután emiatt kihallgatásra kísérték, táncolva lépett a szobába, körülugrálta az asztalt, majd megállva nagyot fújt Nagy Károly rendőrfogalmazóra, a kérdésekre pedig össze-

22 Csendőrségi Lapok. 1909. március 28. 155–156. p.

23 A Magyar Királyi Csendőrség Zsebkönyve, 1910. Huszonnegyedik évfolyam. Budapest, 1910, Franklin társulat. 255. p.

24 Vasúti és Közlekedési Közlöny 1908. évi 142. szám 881. p.

függéstelenül válaszolt.²⁵ A gyors vizsgálatot – melyet dr. Aczél Nándor vizsgálóbíró folytatott le – és a vádemelést követően, a két lengyel 1908. december 3-án a pestvidéki királyi törvényszék esküdtbírósága elé került, ahol egy nap alatt le is tárgyalták az ügyet. A vádat képviselő ügyész személyét illetően a források bizonytalanok, dr. Takáts Dénes, illetve dr. Szöllősy Oszkár, a későbbi neves börtönügyi szakember neve is olvasható a tudósításokban. Valószínű, hogy a vádat nem az utóbbi képviselte, mindenesetre az újpesti bankrablók perében elmondott perbeszéd nem szerepel abban az 1926-ban kiadott Szöllősy által írt vádbeszédgyűjteményben, amely nevezetesebb vádbeszédeit tartalmazza.²⁶ Az ügy elnökbírája dr. Rónay Kamill a pestvidéki királyi törvényszék elnöke volt, a vádlottakat dr. Dési Géza és dr. Ráth Endre – mindketten tapasztalt védőügyvédek – védték. Lengyel tolmácsként dr. Baranszky Gyula járt el.

A vádlottak a tárgyaláson is beismerték a vallomást tettek, sőt rendkívül alázatosan viselkedtek, bár Antosevics, aki a páros domináns, irányító tagja volt, igyekezett felelősségét csökkenteni olyan kijelentésekkel, amelyeket ugyan már a tárgyaláson megcáfoltak – jellemzően vádlott társa Piaskovszki jóvoltából – mégis elterjedtek. Ilyen volt a működésképtelen, vagy meg sem töltött revolverek legendája, amely az ő vallomásából származott. Ezzel szemben a lefoglalt revolverek és lőszerek vizsgálatából, illetve Piaskovszki vallomásából is megállapítható volt, hogy a fegyverek működtek, azok megvásárolására az elkövetők külön spóroltak heti keresményükből, sőt a cselekményt megelőző vasárnap, azokkal még sikeres próbálövészetet is rendeztek a kerepesi erdőben. Ebből látható – amit egyébként a vádlottak nem is tagadtak – hogy tudatosan készültek a bűncselekmény elkövetésére. Piaskovszki vallomása szerint már Bécsben, ahol megismerkedtek egymással, és ahonnan egyébként Antosevicset később kiutasították, megbeszélték, hogy Budapesten ki fognak rabolni egy bankot, sőt Antosevics levelet írt Piaskovszkinak Pestről, hogy már

ki van szemelve számára egy hely, bár a levélben nem írt konkrétan bűncselekményről. (Ezt Antosevics tagadta, szerinte csak Budapesten határozták el, hogy egy bankot fognak kirabolni.) Végül több bankot is megnéztek, az újpesti bankot a cselekmény előtt egy héttel Antosevics derítette fel, pénzváltás ürügyével járt is bent a bankfiókban, a cselekmény előtti napon pedig Piaskovszkinak is megmutatta. Kiderült az is, azért erre esett a választásuk, mert a cselekmény utáni menekülés szempontjából ideálisnak találták. A vádlottak olyan szinten előkészítették a bűncselekmény elkövetését, hogy a kerepesi erdőben, még a próbálövészet alkalmával, több pléhdobozt is előre elástak azzal a céllal, hogy az elrabolt pénzt majd abban rejtsek el és a cselekmény után valóban így is tettek. A felkészüléshez tartozott az is, hogy Antosevics 35 krajcárért vásárolt egy lengyel–magyar szótárt, amelynek segítségével szavanként állította össze és tanulta meg az alábbi mondatokat: „csendben lenni, különben meghaltok,” „nem beszélni semmit, mert fejbe lőlek.” A feljegyzéseket lefoglalták és a tárgyaláson fel is használták bizonyítékként. A vádlottak azt is előre elhatározták, hogy ha használniuk kell a fegyvereket, akkor használni is fogják, bár Piaskovszki az utolsó szó jogán azt mondta, hogy ő csak a levegőbe lőtt volna.

(Folytatjuk...)

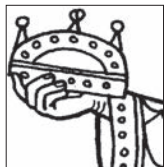
Szekeres István, a kitüntetését követően

²⁵ Egyetértés. 1908. november 1.

²⁶ Vádbeszédek. Közreadja: Dr. Szöllősy Oszkár igazságügyminiszteri tanácsos (volt kir. ügyész). Budapest. 1926.

DR. GERBER ALAJOS

Színházavatás Újpesten, 1940-ben

A színjátszás Újpesten már 1863-tól elkezdődik. Időközönként különböző színtársulatok jelentek meg és többkevesebb sikerrel szerepeltek.

A fő gond, amit évtizedek alatt sem tudtak igazán megoldani, a megfelelő helyiség hiánya volt, ahol az előadásokat megtarthatták volna. A darabokat alkalmi, vagy szabadtéri helyeken játszották. A rohamosan fejlődő – lélekszámban kivételes gyorsasággal gyarapodó – Újpesten a 19. század végén több próbálkozás történt állandó színház létrehozására. A Colosseum Árpád úti 700 személyes nagyterme 1920-ig volt használható. Az Újpesti Népszínházban is igényes előadások voltak. A Blaha Lujza Színházban is sok értékes művet mutatnak be, kitűnő szereplőkkel. Ennek ellenére az 1905-ben rabicburkolattal ellátott épület már nem volt alkalmas tömegek befogadására. (Igaz Szó, 1939. 02.) Az épületek fenntartása is mindig nagy gondot jelentett.

Az amatőr színjátszás viszont a két világháború között virágkorát élte Újpesten. A műkedvelő előadások talán azért voltak népszerűek és előadásaik népszerűek, mert a közös alkotás örömét jelentették a színházzal szemben. A tartalmas, értékes és nevelő hatású színművek előadására, vagy vidám, szórakoztató műsorokra az újpestiek szívesen eljártak. A korabeli egyleti meghívókon gyakran feltűntették, hogy előadás után tánc is lesz, ahol a fiatalok vidám hangulatban ismerhetik meg egymást és szórakozhatnak.

A Képes Krónika folyóirat 1940-ben a következő ünnepségről ad hírt: „Szombaton mintha az időjárás maga is kedvezni akart volna Újpest város nagy eseményének, az újpesti színház ünnepélyes megnyitására összegyűlt előkelő közönségnek. Magánautókon, taxin, villamoson, gyalog egymás után érkeznek az estélyi, tarkavirágos, színesmintás, magyaros pompás ruhákba öltözött hölgyek és a frakk, szmoking és egyenruhában feszítő urak. Itt van nemcsak egész Újpest, mindenki, aki

»számít«, hanem Budapestről, a környékről is rengetegen érkeztek, hogy eleget tegyenek dr. Hess Pál polgármester-helyettes meghívásának.”

Képes Krónika tovább folytatja a híradást: 1940 júniusában adták át a 800 személyes újpesti Városi Színházat. 1939 januárjában kezdték a munkálatokat. Pohl Sándor polgármester javasolta, hogy a Horthy Miklós úton lévő üres telket (ma: a Görgey Artúr úton, az SZTK-épület helyét) vegyék bérbe a Károlyiaktól. A bérleti díj évi 400 pengő volt.

„Közel a vasúthoz és Rákospalotához, emeltük fel a kultúra új hajlékát – nyilatkozta Szalay Sándor tanácsnok. A régi, tűzveszélyes fahodályok helyett olyan kőszínházunk lesz, amely testvérek között is megér 120-140 ezer pengőt. Pedig csak 90 ezerbe került.” A szervezők bölcsen akkor és úgy biztosították az építési anyagot, amikor ahhoz olcsón lehetett hozzájutni.

Mindenki meg volt elégedve a színházzal, hiszen felépítésénél nemcsak a szépség, hanem az aránylag kevés költséggel való létesítés is igen fontos szempont volt. Ezt a problémát is sikerrel oldották meg, úgy, hogy a nézőtérben egy-egy széket csak 120 pengő költség terhelte. Ez az összeg nagyjából egy év alatt megtért.

A színház Réczey Miklós építész-mérnök tervei alapján készült. Igaz, az újpesti iparosok sérelmezték, hogy versenytárgyalás nélkül, egy pesti építész kapta a megbízást. (Igaz Szó, 1939. ápr.-jún.)

„A megnyitón a színház zenekara a Himnuszot intonálta, majd kitörő taps fogadja Szalay Sándor dr. tanácsnokot, aki üdvözölte a megjelent előkelőségeket, majd elmondta, hogy a színház megépítése a város polgármesterének, dr. Pohl Sándornak az ötlete. Nagy köszönettel tartoznak Pest vármegye alispánjának, aki segítségükre volt a színház megteremtésében.

Utána Kiss Ferenc, a Színművészeti Kamara elnöke tartott avatóbeszédet. Most bemutatkozik a társulat. Frakkos, rengeteg ki-

tüntetéssel díszített úr: vitéz Tolnay Andor, a társulat vezetője jelent meg a reflektorfényben.

– Célunk a magyar nemzeti színjátszás nemzeti szolgálata – mondta többek között.

A megnyitón az „Erzsébet”, az oly sok sikert aratott Szilágyi László–Huszka Jenő daljátékát vitéz Tolnay Andor rendezte, a vezénylés pedig Szemerjay D. Tibor ügyességét dicséri.

Néhányan a szereplők közül: Erzsébet királynét T. Medgyessy Juci remek megjelenésével játszotta el. A bájos Latkóczy Ida szerepében a bronzszínű hajú Márffy Verát illeti elismerés. Waldek grófnőt Chapo Ildikó remek komikus játékával, míg leányát Stefit a karcsú, szőke, remek mozgású Jurik Julcsi alakította. Andrassy Gyula gróf szerepében Lendvai Lajos, a daliás Neszmélyi Kálmánt pedig Gárdonyi Lajos játszotta, Flórián szerepében sokszor megnevettette a közönséget az ügyes Rajz János.

Előadás után, amikor a közönség elindult hazafelé a csillagos nyári estében, mindenki még egyszer visszanézett a színházra. Boldogan állapították meg, hogy milyen nagyszerű, hogy felépült Thália új otthona: az újpesti Városi Színház.” (Képes Krónika)

A későbbiekben is több sikeres előadásra került sor. Ilyen volt vitéz Bánky Róbert társulatának előadásában Shakespeare Makrancos hölgy című vígjátéka Turay Ida felléptével. Ugyszintén a Nemzeti Színházból jött Olty Magda, Bókay János Négy asszonyt szeretek című darabjában. Sikeres volt Jávör Pál vendégszereplése a Noszty fiú esete Tóth Marival című darabban. Sorr Jenő, Halassy Marika, a szintén vendégsztár Feleky Sári, Sívó Mária, Alszeghy Lajos és Földessy Lilla osztoztak a sikerben.

Az új színházban helyet biztosítottak amatőr színjátszók számára is. Az egyháztanács, élén dr. Csík József apátplébánossal, nemes célkitűzéseit igyekezett megvalósítani. Tervezték, hogy az egyetlen, a központban lévő plébániatemplom mellett még két másik templomot és egy kultúrházat építtetnek. Az első, a Nap utcai templom 1934-ben elkészült. A második, a Katolikus Kultúrotthon 1937-ben került átadásra. A harmadik, a Kertvárosi Szent István templom építése már jóval nehezebben ment. A második világháború erősen hátráltatta az építkezést. 1942 szeptember 13-án ünnepélyesen elhelyezték az alapkövet. Végül 1947-ben, mint önálló plébánia meg-

Rajz János, Huszka Jenő Erzsébet című daljátékában megnevettette az újpesti közönséget

Jávör Pál Noszty Feriként lépett az újpesti Városi Színház színpadára

kezdhetette működését. Egy évtizeden belül három ilyen nagy építkezés megvalósítása a katolikus hívek jelentős áldozatkészségéről is tanúskodik.

A hívek, a jótékony célú rendezvényeken való részvételükkel is segítették a templom építését.

Egy jótékony célú előadásra emlékeznék, melyen személyesen is jelen lehettem. Az egyik ilyen jelentős előadás volt Hevesi Sándor: Császár és Komédiás című drámájának nagyszabású díszelőadása az Újpesti Városi Színházban, melyet az épülő templom javára rendeztek 1942. október 11-én (vasárnap) délután 1/2 4 órakor. A színjáték 4 felvonásban, a keresztényüldözés korában játszódott.

Az előadásról a Katholikus Élet, 1942 novemberében a következőképpen számolt be: „Az újpesti Katolikus Akció vezetősége a Városi Színházban az épülő templom javára nagyszabású színelőadást rendezett. Az előadás előtt dr. Csík József apátplébános bevezető beszédet tartott: Ma a világ állig fegyverben áll – mondotta – és pusztul minden. A kultúra, a szép, a nemes veszendőbe megy, az emberek megfélemeznek Istenről, eltávolodnak tőle. Ha vége lesz a háborúnak, a templom a megnyugvást, a vigaszt és megbékélést fogja szolgálni.”

A nagyhatású beszéd után a Legényegylet és a Credo egyesület műkedvelőinek együttes előadása következett. „Amit ők nyújtottak a színházat zsúfolásig megtöltő közönségnek, az több volt mint műkedvelés, az komoly és értékes színházi produkció volt! Az együttesből kiemelkedett Gerber Alajos művészi játéka, aki egyúttal, mint a darab rendezője is kiváló nyújtott.” Kitűnő női partnerek voltak: Hidasi Valika, Czétényi Mária, Karcagi Márta, Rudolf Anna, Müller Ilonka. Férfi szerepekben: Kempler Béla, Márkus Péter, Koch Domonkos, Rieb Árpád és Frisch Henrik, Bieliczky Antal, ifj. Lévai Károly, Szabó Pál, Harrik István, Jandek József, Havas István, Jakubik Antal, Fellner Imre és Gerber György. Czuczor István, mint szereplő és rendező, továbbá Mészáros József mint játékmester, Cserepes József mint ügyelő biztosítéka volt a sikernek.

A gyönyörű jelmezeket Miklóssy Aladár jelmezkezőcsönző állította ki. Az előadásnak, –

melyre a város vezetősége díjmentesen adta át a színházat –, lelkes támogatói voltak még név szerint özv. Lichtneckert Mihályné, Zák Alajos és Keszler Vilmos. Az előadás közel ezer pengőt eredményezett az épülő templom javára.”

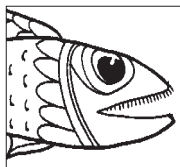
Számomra emlékezetes maradt, hogy nemcsak az előadáson, de egy délutáni próbán is – „küldetésből” – jelen lehettem. Édesanyám, a szereplők felsorolásában említett id. Gerber Alajoshoz, a rendező apámhoz küldött a színházba egy üzenet átadására, amit én készségesen teljesítettem is. A helyszín igen vonzó volt számomra. Egy hátsó széken ülve, csendben figyeltem az érdekes próbát. Csak a záráskor vették észre a rejtőzködő kis látogatót. Otthon hiába vártak. A lecke készítésére este már nem maradt idő, így nővérem segítségét kellett kérnem. Természetesen másnap ennek még volt folytatása. A tanító néni írásban figyelmeztette a szülőket, hogy máskor jobban figyeljenek a gyermek önálló munkájára. A feladott leckére nem emlékszem, de ennek az előadásnak az emléke évtizedeken keresztül megmaradt bennem.

A színházat az utolsó hónapokban 1944-ben, Szokoly Gyula és Körössy Zoltán vezette. A színház támogatására Színi és Műpártoló Bizottságot is szerveztek, és kérték a vállalatvezetőket, hogy jegyfüzetek, bérletkönyvek vételével támogassák a színházat.

1944-ben már háborús körülmények között működtek. A város 5000 pengő értékű jegyet kötött le a sebesült honvédek javára. A néhány órás kikapcsolódás vonzotta a közönséget. Esténként telt ház volt. A gyakori légitámadások és a front közeledése miatt szeptember második felében már kiüresedett a nézőtér. Volt olyan is, hogy csak egy néző váltott jegyet. Végül a magára hagyott színházat az elhurcolt zsidók házaiból származó bútorokkal töltötték meg. A háború után felvetődött a kérdés: ki a felelős a színház szétrombolásáért? A korabeli újság szerint a színház épülete megdöbbszent képet mutatott. „... Ajtókat, színpadot, padozatot mindent elhordtak. Elkészerítő volt a helyzet, reménytelen.”

A művészpártolók álma az állandó újpesti színházról csak évtizedekkel később teljesült. □

Pusztító árvizek Újpesten

Újpest történetéről szóló leírások, térképek és korabeli feljegyzések igazolják, hogy a település kialakulásának fontos feltétele volt Újpest földrajzi helyzete. Ez a város – néhány emelkedést kivéve – sík területen fekszik, tengerszint feletti magassága 107 méter. A korabeli feljegyzések nem írtak pusztító földrengésekről, tűzvészekről és villámcapásokról, árvizekről azonban többször. Három súlyos és sok áldozattal járó áradásról tudunk, az 1876-os, az 1923-as és az 1945-ös árvíz sok szenvedést okozott az itt lakóknak.

1838-ban, amikor Újpest (akkor még Új-Megyer) a nagy pesti árvízből ízelítőt kapott, gát híján napokig víz alatt állt a néhány házat jelentő telep. A drámai áradásban az első telepes, Mildemberger Márton háza és sörfőzdéje összedőlt, Löwy Izsák tímármester, későbbi községi bíró háza károkat szenvedett. Az 1876-os árvíz már komoly gondokat okozott, újpest abban az évben már több, mint hatezer lelket számláló település volt, több gyárral és üzemmel. Az áradásról és a védekezésről írásos emlékünknél maradt, a helyi tűzoltóság naponként rögzített jelentései. Ezekből tudjuk, hogy február 24-én rendelték el a község kiürítését, 25-én már az épületek is veszélybe kerültek, házak dőltek össze és 1500 személy kimentéséről kellett gondoskodni. A helyzet komolyságát jelzi, hogy váratlanul a helyszínre látogatott Tisza Kálmán miniszterelnök, aki a király nevében felkereste a gyárépületeket és a kitelepített lakosokkal is találkozott. Ennek következménye volt, hogy egy nappal a látogatást követően mérnökök érkeztek ide, hogy felmérjék a lehetőségeket egy építendő gátrendszer terveihez.

1923-ban egy újabb nagy áradás következett. Hoffer Mihály, Újpest műszaki főmérnöke még idejében és folyamatosan tájékoztatta a város vezetőit. Ennek köszönhető, hogy a veszteségek ellenére a jól felkészített védekezők sikeresek voltak.

Mozgósították a munkaképes embereket, gondoskodtak a hajlék nélkül maradt családok ételmezéséről, szállásáról. Több ezer cipő, ágynemű, egészségügyi felszerelés érkezett adományokból. Az 1921-ben megnyitott Megyeri temetőben felfüggesztették a temetéseket, mert a koporsók vízben álltak, és félni lehetett járvány kitörésétől. Nem számítottak azonban arra, hogy Megyeren, a város legmélyebben fekvő részén több lakóház is súlyosan megsérül. A város közgyűlése 14 millió koronát szavazott meg a károk elhárítására, amiből közel 7 millió koronát napok alatt elköltöttek. Az árvíz elvonulása után a város védőgátrendszer kiépítését kezdte meg, aminek folyamatos bővítését és megerősítését biztosították.

Az 1939-ben kitört második világháború sok személyes és anyagi tragédiát okozott. 1945. január 10-én Újpesten befejeződtek a harcok. Lassan magához tért a város, amikor február 24-én váratlanul hatalmas áradás tört a településre. A felrobbantott dunai hidak jégdugót képezve visszaduzzasztották a folyót, és az, kilépve medréből, előntötte a várost. Az Egyesült Izzó Váci úti telepét kettő méteres víz borította és az épületek között csónakkal lehetett közlekedni. Néhány héttel később a győztes Vörös Hadsereg katonái jóvátétel címen leszerelték az Egyesült Izzó gépparkjának 80%-át. Az elhurcolt értékek 110 millió dollárt jelentettek. □

Az 1876-os újpesti árvíz egy korabeli litográfián

Újpesti úttörténet: A Vasút utcától a Görgey Artúr utcáig, 1. rész

„Február 7-én (szombaton) elkezdődött az újpesti Görgey Artúr utca teljes felújítása [...] A Fővárosi Önkormányzat megrendelésére, a BKK [Budapesti Közlekedési Központ] előkészítésében és lebonyolításában a komplex szemléletű felújítás szerint a beruházáskor nem csak az úttest újul meg, hanem a 12-es és a 14-es villamos pályája és megállói is. Kétirányú kerékpársávot is kialakítunk [...]” – áll a helyi sajtó által is átvett BKK-közleményben. Azóta több mint fél év telt el, és mondhatni, igen látványos pozitív változások történtek „Budapest egyik legrégebben felújított utcája” állapotában. A széles körben ismertett közlemény azonban téves információt tartalmaz, miszerint „A burkolatot utoljára 1957-ben cserélték, a meglévő villamospálya 1975-ben épült”. E sorok írója elsőként itt kívánja az olvasottakat kiegészíteni és helyreigazítani: az út burkolatául szolgáló kockaköveket 1926-ban helyezték el, a villamosvágányok teljes cseréjére – nem számítva a rövidebb szakaszokon azóta foganatosított javításokat – legutoljára 1992 őszén került sor... De hogy mi történt azelőtt, időben honnan indul a Görgey Artúr utca históriája, s hogyan alakult a felújítás megkezdéséig, kiderül cikk-sorozatunkból.

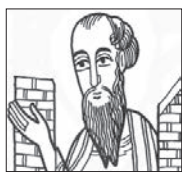
Újpest 1830-40-es éveiben történő alakulásakor az út még nem létezett. Településünk fejlődésével lakóházak leginkább a Rákospalotára vezető Ország- vagy Fő (ma: Árpád) út mentén nőttek ki a földből, s köré, tőle északra és délre növekedett a község. Az 1860-as évek második felére lakott területe már túlnőtt a mai István út vonalán, észak felé pedig a mai Deák utca képezte határát. Nagyjából ekkor érezhetően megnőtt a betelepülők száma, mind többen választották lakhelyül Újpestet. E jelenség legfőbb kiváltó oka az 1866 augusztusától községünk délny-

gati határától kiinduló s a Vác-kassai államúton, a mai Váci úton Pest belvárosáig vezető lóvasúti vonal életre hívása volt, állandó kapcsolatot teremtve a várossal.

Ha valaki Rákospalota területére kívánt a Duna mellől eljutni, legkézenfekvőbbnek látszott a mai Árpád út vonala, melyet keresztezett – 1846-tól Pestről Vácig haladva – Magyarország első vasútvonala. A vaspálya további kiépítésével Pozsony, Marchegg és Bécs is elérhetővé vált e vonalon, így meglehetősen fontos szerepet töltött be. Már a kezdetektől megvolt Pest felőli első (mára harmadik) állomása Palota község mellett, azt lakói könnyűszerrel megközelíthették, Újpest felől a Fő út és a mai Szilágyi utca vonalában fekvő földút használata során lehetett elérni. Az állomás mellett, annak Újpest felőli, ám közigazgatásilag Palotához tartozó oldalán a Park vendéglő állt, a mellette elterülő Palotai erdő pedig kiváló kirándulóhelynek mutatkozott.

Újpest felől egy másik út is vezetett ide. A Fő útból a mai Kemény Gusztáv utca előtt északkelet felé kiágazó, akkoriban úgynevezett Grófi úton egyenesen a Palotai erdőbe juthatott, ki arra járt, majd az erdő délnyugati határától a Villasor utcája (ma: Vécsey Károly utca) vonalától keletre, nagyjából a palotai Park vendéglő északi felénél lehetett másik vége. A Grófi út vonala mind a mai napig jól kirajzolódik Újpest térképén, az akkoriban újonnan és szabályosan létesült utcákat is keresztülszeli: a piacoknak és vásároknak fenntartott, a mai Szent István téren vezet át, s a Fő útból észak felé megnyitott, és nem sokkal később Újpest második legforgalmasabb útvonalává előlépett, Újpest alapítójáról elnevezett István utcát is ferdén metszi. Ez a mai Kemény Gusztáv utcától indul, és ma Mády Lajos, Bercsényi, Kiss Ernő és Leiningen Károly utcáknak hívják. A fent említett két útvonalon át lehetett

megközelíteni Palota vasúti megállót az 1870-es évek elejéig.

Harmadik lehetőségként Újpest belterületének is számító István utca vonalától egyenesen a palotai közigazgatási határ vasút melletti pontjáig vezető másfél kilométer hosszú út feltehetően mesterséges úton született. Létrejött a maga korában fontos előrelépés eredményének tekinthető, hiszen valószínűleg szoros összefüggésben áll az itt létesített helyi lóvonattal. Eddig nem bukkant fel olyan egykorú térkép, melyen ezt az utat lóvasúti pálya nélkül ábrázolták volna, s mint látni fogjuk, csupán egyetlen leírás, gróf Károlyi Sándor lóvasútterve említi e közlekedési eszköz építésének megkezdése előtt. E sorok írója biztos információk híján feltételezi, hogy közúti járművek által használt „útteste” az épülő lóvonat vágánya „mellé” született, és az első lovaskocsikkal valószínűleg a pályaépítéshez szükséges anyagokat hordhattak a helyszínre. Csak a lóvasút átadása körüli időktől válhatott rendszeressé közúti forgalma.

Pestre már lóvonat vitte a helyieket, mikor még az egyre terebélyesedő Újpest legnagyobb területén a közlekedés megoldatlannak mutatkozott. Rákospalota lakói olcsóbb és sűrűbb városba irányuló utazási lehetőséget kívántak, mint amit a nagyvasút nyújtani tudott, a helyi gyárosok pedig olcsó áruforgatást láttak benne, s lóvonattal szerették volna kapcsolatba hozni üzemeiket Palota állomáson a nagyvasúttal és Duna partra vezető sínpárja által a hajóforgalommal. A két helység közötti lóvasút első terveit egy rákospalotai nyaralótulajdonos készítette 1868-ban, ám megfelelő tőkefedezet hiányában egy nyolctagú vállalkozói csoportra ruházta át megszerzett előmunkálati engedélyét. A konzorcium tervezete szerint „A vonal a Dunaparttól veszi kezdetét, s a gr. Károlyi tulajdonához tartozó földeken keresztül az állami vaspálya rákospalotai állomásának érintésével az államvasút átszelése után R. palota községhez vezet [...]” Építési engedélyt a közmunka- és közlekedésügyi minisztertől 1869. július 4-én kaptak, ám az időközben beállt pénzügyi válság elodázta megvalósítását. Ekkor gróf Károlyi Sándor karolta fel a lóvasút ügyét, aki

szerencsés helyzetben volt, hiszen néhány évvel korábban maga kezdeményezte a pesti-újpesti lóvasút építését, illetve a Pesti Közúti Vaspálya Társaság (PKVT) elnöki tisztségét is betöltötte. Ugyanakkor jó részben Fót központú családi birtokához tartozott az a terület – benne a leendő Vasút utca vonala –, melyen most készítenő lóvonat vezetne át. Miután átvette a vállalkozóktól az engedélyokiratot, 1870 őszén felterjesztette a minisztériumhoz a leendő lóvonat általa készíttetett terveit és a pálya leírását. Ebben szűkszavúan utal utunkra: „A vasút úton, az út közepére kerülne a vasút, s akkor mindkét oldalán 5,5 ölnyi [10,4 m] szélességű szekér út marad.”

Károlyi Sándor gróf 1871 augusztusában részvénytársaságot alapított Újpest-Rákospalotai Lóvonatú Vaspálya Társaság néven, majd kivitelezésére szerződést kötött a PKVT-vel. Utóbbi vállalat biztosította az alapanyag szállítását, kivéve a feltöltésekhez szükséges földanyagot és kavicsot, ezeket ugyanis Károlyi gróf ingyen adta. Felépítményként Vignoles vágányt fektettek tölgy talpfákra, a sínek körül és között makadamburkolat készült. Augusztus első felében megkezdődtek a földmunkák, mellyel az év végére nagyrészt végeztek, majd az 1872 februárjában folytatott vágányfektetést áprilisban fejezték be. A lóvasút egyvágányos vonalán épült kitérőinek egyike a Vasút utcában kapott helyet, 40 öl (75,9 m) hosszban a mai Rózsa utcánál feküdt. Műtanrendőri bejárására május 13-án került sor, ám a lóvasút forgalma már május 1-jén megindult – a Vasút, illetve – ahogy Újpest 1875-ös felmérési térképén nevezték – Lóvasút utcán át.

Ekkoriban utcánk északi oldalának István utca felőli végén az akkoriban még névtelen, ma már Klauzál és Erkel Gyula nevét viselő utcák között állt néhány ház, majd utóbbi és a Grófi út, azaz a mai Kiss Ernő utcák sarkától uradalmi földterület húzódott egészen a Villasorig. Csupán két kis téglapépületet és a mellette fekvő kertet és legelőt jeleníti meg a térkép a Grófi úttól keletre a Lóvasút utca mentén, illetve a mai Újpesti Két Tanítási Nyelvű Műszaki Szakközépiskola és Szakiskola patinás épülete út felőli homlokzata és a jelenleg előtte lévő udvar helyén egy kavicsgödört jelöl. *(Folytatjuk...)*

DR. HOLLÓSI ANTAL

Dr. haraszi Bernolák Béla

Bernolák Béla a délvidéki Bács–Bodrog megye Ada nevű községében született 1903. október 7-én. Középiskolai tanulmányait Gyulafehérváron, a római katolikus főgimnáziumban kezdte meg, az első világháború eseményei és Trianon miatt azonban a budapesti X. kerületben lévő magyar királyi állami fiúgimnáziumban érettségizett. 1921 szeptemberében iratkozott be a Budapesti Orvosegyetemre és 1926-ban kapta meg az orvosi oklevelét. Első munkahelyén, a Kenyeres Balázs professzor vezette egyetem Törvényszéki Orvostani Tanszéken végzett orvosi munka is arról győzte meg, hogy betegségek elleni harcban nagy jelentőségű a megelőzés, gondozás és a lakosság szociális és higiénés helyzetének javítása. 1934-ben megnősült, egy jeles újpesti család leányát, Kiszela Gizellát vette feleségül, akivel az Árpád út 13.-ba költöztek. Ezt követően kezdett Újpesten dolgozni, miután sikeresen pályázta meg a városi orvosi állást. Hamarosan bekapcsolódott a dr. Gárdi Jenő vezette munkacsoport tevékenységébe, ahol elsősorban az akkor népbetegségnek számító tuberkulózis gyógyítását, utógondozását végezték. Elismert úttörő munkásságuk részeként a Baross utca – Fóti út sarkán lévő szanatóriumban végeztek korai rehabilitációt is. A Jókai utcai gyermekrendelőben folyamatosan szűrték, ellenőrizték elsősorban az iskoláskorú gyermekeket. Ennek során megerősödött benne az elhatározás, hogy minden eszközzel megpróbáljon javítani a gyermekek és fiatal felnőttek higiénés helyzetén. Az akkori tisztiorvos is támogatta javaslatait. Bár Újpest önálló város volt, de közigazgatásilag Pest–Pilis–Solt–Kiskun vármegyéhez tartozott és a fejlesztési források elosztásáról is a vármegyénél döntöttek. Újpest érdekeinek képviseletében hiába fordult hivatalos levélben a vármegye alispánjához, Endre Lászlóhoz, kérve, hogy egy ilyen tárgyú pályázaton a megye számára nyert pénzből ne csak a gödöllői térség részesüljön, hanem pél-

dául Újpest is, ahol sok feladat lenne. A város nem kapott forrást, és ami még ennél is szomorúbb, hogy e levél miatt dr. Bernolák Bélát az alispán személyes ellenségének tekintette. Ez is motiválta a városi orvost abban, hogy más szakképesítést, illetve állást szerezzen magának. Erre azonban már nem kerülhetett sor, mert 1942 októberében katonai behívót kapott és tartalékos orvosászlósként azonnali frontszolgálatra vezényelték a Donkanyarba.

A Don kanyarból – Korotojakból – leveleiben családjától rendszeresen érdeklődött az otthoni helyzetről, a megpályázott állásairól, harmadik gyermeküket váró feleségéért aggódott. Állomáshelyén orvosi rendelést tartott és az egyik hadikórházban is dolgozott, ahol jól beilleszkedett a kollégák közé.

Ez a viszonylag nyugalmas állapot nem tartott sokáig, mert a nagy erővel megindult szovjet ellentámadás miatt, 1943. január elejétől az első vonalba került mind az alakulat, mind a hozzá tartozó osztrogozszi hadikórház. Már az első nagyobb tűzharc és aknátámadás alkalmával, még saját sebesülésével sem törődve elsőként sietett bajtársai segítségére. Január 19-én a kórházban éppen egyik sebesült kollégáját látta el, amikor az épületet újabb aknatalálat érte és a romok között halt meg az összes többi bent tartózkodó személyzettel és beteggel együtt. Neve Rudkinó katonai temetőjében nyugvó több mint tizenkilencezer egyszáz magyar katona közös emléktábláján olvasható.

Újpestiként és orvosként úgy gondolom, élete és orvosi munkássága méltó arra, hogy 70 évvel a második világháború vége után megemlékezzünk róla és tovább ápoljuk emlékét.* □

*Köszönetemet fejezem ki a Bernolák családnak, akik a Bernolák Bélával kapcsolatos dokumentumokat rendelkezésemre bocsátották.

Az URAK első tíz éve

Az 1900-as évek legelején egy új sportág, a futball által felpozícionált sportélet hatására egyre-másra alakultak a sportegyesületek Újpesten.

1902-ben, a néhány év szünetelés után újra éledező UTE mellett az Újpesti SC, az Újpesti Hunnia Futball Klub és az Újpesti Törekvés biztosította a testedzés különböző formáit a helyi fiatalok számára. Ez év december 11-én egy újabb egyesület alakult a Keil-féle kávéházban, Újpest–Rákospalotai Atlétikai Klub néven. A szomszédos település, Rákospalota nevének szerepeltetése ellenére a tagok, vezetők döntő többsége Újpest ismert személyiségei közül került ki. Az alakuló ülésen megválasztották a tisztkart. Az elnök Szerényi Kázmér újpesti gyógyszerész, alelnök Óvári Toldy János és Koós Béla, a titkár Schaff Rezső, a jegyző pedig Erkel Jenő, Erkel Ferenc zeneszerző unokája, Újpest város tisztviselője lett. A klub színeinek a búzavirágkék–krémsárgát választották. Az egyesület jelmondata az UTE által is használt „Épség, erő, egyetértés” lett.

Alig két hónappal az alakulás után az egyesület már hatalmas bált rendezett a Római Katolikus Körben. Az induló szakosztályokról nincsenek pontos ismereteink. Nagy valószínűséggel csak a tornászok kezdték meg a működésüket Sulyok János művezető irányításával, a polgári fiúiskola tornatermében.

A fiatal URAK és Újpest első számú sportegyesülete, az ekkor már 18 éves UTE között kezdetben kitűnő volt a viszony. 1903. május 24-én, az UTE népszigeti pályáavatóján az URAK tagjai imponáló számban, testületileg voltak jelen. Ám rövidesen az Újpest nagyközsége által nyújtott anyagi támogatás miatt megromlott a viszony a két egyesület között. „Ami az egyiknek jogos, a másiknak méltányos” – hangoztatta az URAK, mivel az újpesti képviselő-testület az UTE-nak 1903-ra 500, a következő évekre évi 300 korona támogatást szavazott meg, melyre az URAK is

igényt tartott volna. Az egyesület támogatás iránt beadott kérvényeit az újpesti képviselők arra való hivatkozással utasították el, hogy az egyesület mutassa be alapszabályait, s bizonyítsa, mennyiben újpesti és mennyiben rákospalotai. Az anyagi megerősödés így annak ellenére váratott magára, hogy az 1903-as közgyűlésen elnöknek – éppen ez okból – Rohonczy Gedeon országgyűlési képviselőt választották meg, aki azonban egyéb elfoglaltságai miatt nem tudott aktív szerepet vállalni a klub életében. A finansziális megkülönböztetés egyre csak mélyítette az UTE és az URAK közötti feszültséget, mely egészen odáig fajult, hogy 1905 szeptemberében az UTE közleményben tudatta, hogy „az Újpest–Rákospalotai Athletikai Clubbal, általa a helyi sajtó egyik orgánumában ismételtlen közzétett, illetve sugalmazott, egyesületünket mélyen sértő, a sporttisztességgel össze nem férő cikkek miatt, minden összeköttetést megszakít”.

A szűkös anyagi lehetőségek ellenére az URAK tornászcsapata rohamosan fejlődött, s az egyesület már 1904 januárjában nagysikerű tornaünnepélyt tarthatott. A klub hölgytagjai is úttörő szerepet vállaltak a tornászásban, amikor a Vigadó nagytermében hatalmas sikert arattak az 1904-es athéni olimpiára induló magyar sportolók tiszteletére bemutatott programjukkal. Mivel az URAK női tornászainak gyakorlatait lassan a nagyobb budapesti sportegyesületek is utánozni kezdték, elmondhatjuk, hogy a magyar női torna alapjait Újpesten, az URAK berkein belül rakták le.

Az egyesület azonban nem csak a testedzés terén vétette magát észre, hiszen 1904 májusában művészeti és iparművészeti kiállítást is rendezett a községháza termeiben.

Még ugyanebben az évben Rohonczy Gedeont Csermák Károly váltotta az elnöki székben. Megalakult az egyesület futballszakosztálya is, mely mérkőzéseit a klub által megszerzett, pamutgyár melletti egykori UTE pályán, a Mező utcában játszotta. A csapat „erejét” jól mutatja, hogy 1904.

október 2-án az UTE harmadik csapatának B gárdája 6:0-ra győzte le őket.

Talán a Közművelődési Körben a klub által rendezett táncestélyek felülfizetéseinek is köszönhetően, az URAK rövidesen felújította és az atlétikára is alkalmassá tette az elhanyagolt Mező utcai pályáját, melyet 1905. október 8-án zászlószenteléssel egybekötött torna- és atlétikai versenyekkel avatott fel. Az Újpesti Közlöny beszámolója szerint „hosszú kocsisorokban vonultak föl [...] az URAK-nak fehérsipkás hölgy és férfi tagjai a községháza elé, amelynek dísztermében Csermák Károly elnök a megjelenteket üdvözölve, a közgyűlést [...] megnyitotta, s felhívta a jelenlévőket, hogy szíveskedjenek a felszentelendő zászlót a templomba kísérni. A templomban a szentmise végeztével dr. Varázséji Béla [...] megszentelte az URAK zászlóját [...]. A délutáni verseny, csekély számú közönség előtt, de érdekesen folyt le, az esteli táncmulatság pedig a Közművelődési Kör-ben jól sikerült.”

1906 januárjában az URAK felvételét kérte a labdarúgó-szövetségbe, s egyben nevezett a II. osztályba. Az UTE-val szembeni rossz viszony is lassan rendeződni látszott, hisz az 1906. április 8-án, a Népszigeten rendezett UTE–Southampton mérkőzéssel kapcsolatban a helyi sajtó kiemelte: „[...] ott látták csaknem testületileg az URAK-ot, mit örömdetesesen veszünk tudomásul, már csak azért is, mert azt következtetjük, hogy közte és az UTE közt fennállott feszült viszony elmúlt s újra megszilárdult köztük a sportbarátság köteléke”. Az URAK labdarúgói 1906 szeptemberében egy MUE elleni 3:0-s sikerrel kezdték meg szereplésüket a másodosztályban, s a klubról szóló híradások innentől jobbra csak a futballról szóltak. A futballisták 1913-ig szinte évről évre a másodosztály élvonalában végeztek, néha csak gólaránnyal lemaradva az első osztályba jutásról. Ám az eredményeket egyre inkább háttérbe szorították a Mező utcai URAK-pálya szörnyű állapotáról és az egyesület szurkolói által rendszeresen okozott botrányokról szóló híradások, melyek közül csak néhányat idézünk. „A felkavart portól a labdát sem lehetett látni” „A mérkőzés folyamán a közönség egy része nagy botrányt csapott, a match után pedig inzultálta a JAC játékosait.” „A nézők oly pokoli

lármával kísérték a játék menetét, hogy többször felfüggesztették a küzdelmet.” „A meccs végére adott jelre kövekkel valóságos sortüzet intéztek...” 1911-ben már így zengett az országos sajtó: „Ami a Mező utcai pályáról jön, az nem sporthír, nem is versenyeredmény, hanem harctéri tudósítás. [...] Úgy is megy minden játékos arra a pályára, mintha háborúba indulna, végrendelkeznek, bucsuleveleket írnak [...]. És mindez azért, mert a hírhedtté vált pálya törzsközönsége tulzásba vitt szenvedelemmel rajong pályatulajdonos Újpest–Rákospalotai Athletikai Club csapatáért.”

1911-ben azonban Újpest városa a Mező utcai URAK-pályát nézte ki a létesítendő szociális telep építésére. Futballkörökben általános volt az öröm, mikor híre kelt, hogy ellenértékként Károlyi László gróf, a rákospalotai erdőben hatalmas területet adott az URAK-nak új sporttelep céljaira.

Ebben az időben egy sporttörténeti érdekesség is köthető a klubhoz. 1911. február 5-én az URAK játszotta az első mérkőzést az FTC akkorra elkészülő Üllői úti sporttelepén. Az edzőmeccset a házigazdák nyerték 2:0 arányban.

1913 januárjában felmerült az URAK és az UTE fúziójának lehetősége. A két klub által delegáltak a következőkben állapodtak meg, az URAK feloszlik, s testületileg beolvad az UTE-be, mely ezután Újpest–Rákospalotai Torna Egyletre változtatja nevét. Az új pályaterület az UTE birtokába megy át. Kovácsi országgyűlési képviselő, az URAK akkori vezetője lesz az új egyesület díszelnöke, míg Ehrenwald, az UTE elnöke irányítaná az új egyletet. Ám végül a tervek nem váltak valóra.

1913 nyarára elkészült a rákospalotai erdőben az URAK modern sporttelepe, melyet az egyesület június 8-án avatott fel egy UTE elleni mérkőzéssel. Sajnos a szurkolói botrányok a következő évtizedekben is meghatározták a klubról kialakult képet. Az egyesület vezetése az 1930-as évek végén és a második világháború éveiben egyre inkább a szélsőjobb oldali eszmék hatása alá került, melynek következtében az Újpest–Rákospalotai Atlétikai Klubot 1947 márciusában, politikai indokok alapján, a Fegyverszüneti Egyezmény 15. pontjára való hivatkozással a belügyminiszter feloszlatta. □

Fodor Miklós és a Remix

A Remix gyökerei messzire vezetnek, és szépen bizonyítják, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia romjain fejlődő országok sok szempontból úgy működtek, mint egy európai gazdasági unió, azaz átjárhatóan. Átjárható volt a polgároknak, a tőkének és a tudásnak, volt egységes kommunikációs nyelve, a német, és határokat áthidaló bankrendszere, élénk műszaki, kereskedelmi kapcsolatrendszere.

1925-ben a német Otto Stuhlfhof és Richard Liles – nevük ellenére cseh polgárok – Prágában alapították meg az angol nevű cégüket Always néven. 1932-től magyar cégvezetőjük volt.

Fodor Miklós Budapesten végezte mérnöki és közgazdasági tanulmányait, majd nyugat-európai tanulmányútra indult. Prágában betársult az Alwayshez, először, mint cégvezető, majd mint tulajdonostárs. 1937-ben megalapította a budapesti Always Elektronikai Gyárat, melynek 100% tulajdonosa és ügyvezetője lett. Mivel a korábbi társakkal a márkanév használatában nem tudtak megállapodni a Remix márkanévvel forgalmazta termékeit, és a cégnév is átalakult. A vállalat elnevezése ettől kezdve Remix Elektrotechnikai Gyár Kft.-re változott. A név „resistance mixte” szavak összevonásából származik, és arra utalt, hogy az akkori egyik gyártermény, a rétegellenállás anyaga bakelit–korom–agyag–grafit keverékből, „mixtúrából” állt.

A gyár rádió- és elektrotechnikai cikkek, alkatrészek, főleg villamos ellenállások, szigetelések, kondenzátorok, potenciométerek előállításával foglalkozott, és így a jelentős exporttermelése mellett meghatározó beszállítója volt az Orion rádiókat gyártó Wolframlámpagyár Kremenezky János Rt.-nek. Az együttműködés nyomán az Egyesült Izzó, a Kremenezkyn keresztül 1941-ben jelentős üzletrészt vásárolt meg a Fodor családtól. A gyárat továbbra is Fodor Miklós irányította, pár hónap megszakítással egészen 1947 végéig.

A részvénytársaságról szóló jegyzőkönyvek szerint az együttműködés már a kezdetekben sem volt problémamentes az Orion és a Remix vezetői között. Az Orion szerette volna, ha a gyár beköltözik a ferencvárosi Tűzoltó utcából az Orion Váci úti telephelyére. Ezen Wohl Hugó az Orion vezetője, mint a tulajdonosi képviselő és Fodor Miklós ügyvezető igazgató, a vállalat kereskedelmi és műszaki irányítója úgy összeveszttek, hogy Fodor Miklós felmondott. A dolgozók 1948. február 5-én, 250 aláírással petícióval fordultak Aschner Lipóhoz, az Izzó vezérigazgatójához, hogy szeretett főnöküket ne hagyja elmenni.

Az Országos Levéltárban fellelhető ez a levél az alábbi szöveggel: „A Remix Kft. alulírott dolgozói tisztelettel kérik a vezérigazgató urat, hogy szíveskedjék lehetővé tenni, hogy Fodor Miklós igazgató urunk a Remix vezetését ne adja át, hanem eddigi minőségében továbbra is működjön.

Mi, kik irányítása és vezetése alatt ugyszólván a megalapítás óta dolgozunk, tudjuk mit jelent az ő munkássága és egyénisége a gyár élén és bizton reméljük, hogy kérésünk Vezérigazgató Urnál meghallgatásra fog találni és lehetővé lesz téve, hogy továbbra is eddigi munkakedvvel és szorgalommal a vállalat felvirágzását elősegítsük.

Kérésünket sz. pártfogásába ajánlva és intézkedését előre is köszönve, vagyunk

Teljes tisztelettel

A Remix üzemi bizottsága”

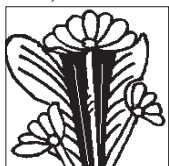
Pecsét és 250 aláírás

Nemcsak a dolgozók rajongtak a főnökükért, hanem feltehetően Aschner is megbízhatott Fodor szakmai és vezetői képességeiben. Fodor Miklós 1989 júniusában készült visszaemlékezésében ez olvasható:

„A háború alatt életem legnagyobb megbízását kaptam. Amellett, hogy vezettem a volt vállalatomat a Remixet és az Izzó által nemrég megvásárolt Agroluxot [Valójában nem az Izzó, hanem az Orion vásárolta fel az Agrolux részvényeket.], rám volt bízva az ajkai

erőmű építése és a padragi bánya süllyesztése, bányásztelep építése, megfelelő lakások építése az ajkai erőmű vezetői és szakmunkásai számára. Mai értékben (1989) ez egy sok-sok dollár milliós vállalkozás volt.”

A háború után, Fodor Miklós távollétében, aki akkor még a nyilasok elől bujkált valahol, Gábor Dénes főmérnök irányításával már 1945 januárjában megindult a Remixben a kár elhárítása. (Gábor Dénes nem azonos a Nobel-díjas Gábor Dénessel, aki 1938-ig szintén az Izzóban dolgozott.) Az Orion orosz „megrendelésre” már januárban megkezdte a katonai rádiógyártást. A levéltár őrzi azokat a leltáríveket, amiket január elején vettek fel a Remixben, és amelyek alapján az Orion már meg tudta tervezni a gyártási volumenét. Ezzel megmentve mindkét gyárat az orosz háborús jóvátétel keretében zajló tönkretétel alól.

A magyar gyárak leszerelése hatalmas károkat okozott a magyar elektronikai iparnak is, de az oroszoknak sem hozhatott sok hasznot. A leszerelt gyárak és berendezések zöme sosem került felhasználásra és felépítésre. Az 1945. január 20-án az Ideiglenes Nemzeti Kormány képviselői által Moszkvában aláírt fegyverszüneti szerződés Magyarországot többek között a háború során általa okozott károk részleges megtérítésére, összesen 300 millió dollár értékű árunak hat év alatt történő szállítására kötelezte. Vorosilov marsall, a magyarországi Szövetségi Ellenőrző Bizottság elnöke és Dálnoki Miklós Béla, magyar miniszterelnök, 1945. június 15-én este 10 órakor írta alá a Háborús Jóvátételi Egyezményt.

A tárgyalások áprilistól júniusig, öt albizottságban folytak: Általános gépi berendezések (Gyárleszerelés), Vasúti berendezések, Hajók, Különböző gépek, Mezőgazdasági termékek. Az albizottságokba a minisztériumi bizottságvezetőkön kívül számos szakértőt is bevontak. A Forbáth Róbert Iparügyi Minisztérium miniszteri tanácsos által vezetett, I. sz. tárgyalócsoport munkájába kapcsolódhatott be Fodor Miklós is, a vele készült interjú tanúsága szerint, bár erre utaló nyomot a levéltári anyagokban nem sikerült fellelni.

Az Egyesült Izzó gépsorait, amelyeket már a németek is el akartak vinni, még az sem

óvta meg a rekvirálástól, hogy az Izzóban jelentős, 60%-os angol–amerikai tőkeérdekeltség volt. Az Egyesült Izzó berendezéseinek leszerelését még a jóvátételi tárgyalásokat megelőzően, a 2. ukrán front haditanácsa keretében megszervezett Központi Zsákmányszerző Parancsnokság hajtotta végre.

A szovjetek 15 üzem elszállítását tűzték ki célul, ebből négyet teljesen, hetet pedig részlegesen szereltek le. Ugyanakkor a jóvátételi tárgyalások során a magyar adatok 54 üzem leszereléséről szóltak; közülük a Tungsram elvitele volt a legsúlyosabb érvágás.

A SZEK-bel folytatott tárgyalások során, másik 37 üzemmel együtt, a kb. 12 millió dollárra értékelt Tungsramból leszerelt és elszállított berendezések és készletek visszaadása, illetve a jóvátételbe való beszámítása érdekében, még az Ideiglenes Nemzeti Kormány miniszterelnöke, Dálnoki Miklós Béla volt vezérőrnagy, a Horthy balul sikerült háborúból való kiugrási kíséreltében az oroszokkal tárgyaló tábornok is interveniált Vorosilov marsallnál, de ennek sem volt foganatja. Ennek talán az is oka lehetett, hogy Zorin tábornok, az orosz delegáció vezetője profi diplomata volt, míg a magyar fél egy félig harcok alatt álló, félig „felszabadított” ország elérhető szakértőiből verbuválódott munkatársakkal kezdett tárgyalásokat, adatok, statisztikák és az aktuális helyzet ismerete nélkül. Hónapok kellettek ahhoz, hogy a magyar delegáció kellő szakmaisággal képviselje az ország érdekeit a nyereséges pozícióban lévő orosz féllel szemben.

Az Orionnak azonban szerencséje volt, mert a gyárból csak az ampullagyártó berendezéseket vitték el. Jaszterzsemszki kapitány, a gyárba kirendelt parancsnok híradós mérnök lévén felismerte a gyárban rejlő haditermelési lehetőséget, és a gyárvezetéssel együttműködve el tudta érni, hogy az üzemet kerítéssel elkerítve az Izzó egyéb üzemeitől, ne bontsák le, hanem kezdjék meg azonnal a mérőműszerek és katonai rádiók gyártását. Már 1945. január 10-én megindult a gyártás előkészítése, amelynek első lépéseként fel kellett mérni az alkatrész-tartalékokat mind a gyár területén, mind az alkatrész-beszállító Remixnél.

Budán még dúltak a harcok, amikor a Remixben már megindult a termelés és néhány héttel később Fodor Miklós visszavette a

gyár irányítását, de a következő hónapokban az Orion vezetésével való együttműködés a fennmaradt dokumentumok hangvétele alapján nem tűnt zavaratlannak. Fodor Miklós 1989-es visszaemlékezése azonban az Orionnal kitört viszályról nem szól, mert Fodor az elbeszélés tanúsága szerint 1947-ben már mással volt elfoglalva. Az erősáramú csoport vezetőjeként (?) részt vett a jóvátételi tárgyalásokon, és a magyar érdekek képviselőjeként keretében próbálta megakadályozni az Egyesült Izzó tulajdonában lévő ajkai erőmű turbináinak leszerelését és rekvirálását. Ez Fodor számára érzelmi kérdés is lehetett, hiszen az erőmű létesítésben is szerepet játszott. A visszaemlékezés szerint a jóvátételi tárgyalások során, az angolul jól beszélő orosz Limarenko alezreddessel, aki a háború alatt, az USA-ban volt hadianyag-átvevő, míg Budapesten a „Gépi felszerelések készletből és új gyári termelvények” nevű I. orosz jóvátételi csoportot vezette, több alkalommal jártak Svájcban. Az utazások során a magyar gépekkel egyező erőművi berendezéseket rendeltek meg a szovjetek javára magyar költségen, és így nem kellett az ajkai erőművet lebontani. Az Ajkai Erőmű végül úgy menekült meg a lebontástól, hogy a szovjetekkel vegyesvállalattá alakították át. (Lásd Rubicon 2012/11.)

Fodor Miklóst 1948 elején Vass Zoltán, az államosítás lebonyolításával megbízott miniszter felkérte, hogy az Államosított Erőművek Országos Kereskedelmi Vezérigazgatóságának vezetését vállalja el, de mivel ezt a Rákosi–Gerő vezette párt nem támogatta, a „kapitalista érzületű” Fodor jobbnak látta – ahogy maga írta – „innen elmenni a fenébe”. Vass Zoltán, megértve a helyzetét, azonnal megszerezte a kivándorláshoz szükséges iratokat, és a Fodor család 1948. szeptember 21-én elindult Londonba. A pénz és értékek nélkül Angliába érkező Fodornak, kapcsolata révén a General Electric azonnal állást ajánlott, és négy évig a telefonkészülékeket is gyártó Salford Electrical Instruments ügyvezetőjeként dolgozott.

Eközben a Remixet, Remix Rádiótechnikai Nemzeti Vállalat néven, államosították. A gyár 1949-ben a Budapest, IX. Tűzoltó utcai telepről a kőbányai Szent László tér 20. szám alá költözött, ahol a Telefunkennek

1992-ben eladott cég tovább működött Temic Hungary Kft. néven. (A Telefunkennek már korábban is feltűnt a magyar elektronikai ipar történetében, hiszen az Egyesült Izzó a Telefunkentől vette azokat a licenceket, amelyek megalapozták az Orion rádiók gyártását.)

A Remix – 2011 novembere óta, Continental Automotive Hungary Kft. néven – némileg profilt váltva, több magyarországi telephelyen több ezer embernek ad ma is munkát.

Fodor Miklós 1951-ben tovább utazott Kanadába, és megalapította Electrovert céget, ahol sok magyart is foglalkoztatott. Elsőként a montreali gyár által gyártott hullámforrasztó berendezés forradalmasította az elektronikus alkatrészszerelést. Fodor irányítása alatt a multinacionális céggé nőtt vállalat, 400 bejegyzett találmányával ma is meghatározó szereplője a nyomtatott áramkörgyártási szerelés-technológiának.

(Magam is az elektronikai iparban dolgoztam az 1980-as években, de hullámforrasztó berendezést először 1989-ben Osakában láttam. A korábbi időszakból sem a BHG-ban, Videotonban, sem a MOM-ban nem emlékszem ilyen berendezésre. Csak lassan kényszerült rá a magyar elektronikai berendezéseket gyártó ipar, hogy a kézi forrasztás helyett nagy teljesítményű, anyagtakarékos és kis hibaszázalékú, olyan tömeggyártást biztosító hullámforrasztó berendezéseket használjon, mint amilyeneket Fodor Miklós gyára Kanadában már az ötvenes évektől fejlesztett és forgalmazott.) □

A Remix Rádiótechnikai Vállalat szombathelyi gyáregysége, 1960 novemberében

Újpest fejlesztései és fejlesztési tervei az 1969–71-es újságcikkek tükrében, 2. rész

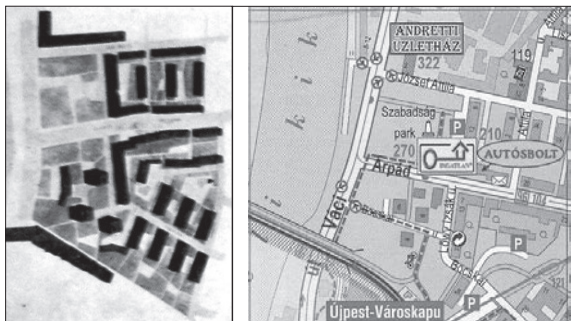

Az előző számban hivatkozott újságcikkben (Népszabadság 1969. január 26.) tudósítanak arról, hogy „ha ez a lakótelep elkészül, sor kerülhet – már a negyedik ötéves tervidőszakban – a terület központját érintő városrekonstrukció megkezdésére [...]”, 20.500 új korszerű lakás felépítésére 10.200 lakás elbontása árán. „[...] még ennél is nagyobb szabásúnak ígérkezik az a lakásépítkezés, amelynek mintegy 210 hektárnyi káposztásmegyeri részén, a Váci út, a váci vasútvonal és a Szilas-patak között jelöltek ki [...] már épül itt az észak-pesti házgyár [...] a közlekedést a tervezett észak-déli gyorsvasút oldja majd meg, [...] a helyi házgyár elemeinek felhasználásával 15-20 ezer lakás építését tervezik 60-70 ezer ember részére. A megépítésre csak akkor kerülhet sor, ha már megnyitják az észak-déli gyorsvasutat [...]” (Ma már tudjuk, a lakótelep felépült, a gyorsvasút megépítésére még várni kell...)

Az újságcikk arról is tudósít, hogy befejeződött egy harmadik nagyobb építkezés, a „városkapui” szövetkezeti házak építése. Több, mint 300 új lakás készült itt, ezáltal az itteni szövetkezetekkel együtt már 10 lakószövetkezet működött a kerületben. Ezen 3 toronyház része volt a Magyar Építőművészet 1959. évfolyam 5-6. számában közölt, „Az

újpesti Városkapu beépítési tanulmánya 1958” pályázati anyagban megjelölt 3 épületet is tartalmazó beépítési tervnek, amelyből csak ez a három épület épült meg. (A Városkapu ún. MESZHART-házai 1954-55-ben épültek, Vidos Pál és Henck Vilmos tervei szerint, kissé visszafogott „szocreál” stílusban. Ezeket az épületeket a tervtanulmány készítésekor úgy értékelték, hogy „[...] a két szigorúan akadémikus elrendezésű, szimmetrikus épület, amely a maga kialakulatlan környezetében azóta is félbemaradt és befejezetlen együttest alkot. Éppen ezért Újpesten szinte parancsoló módon jelentkezik ezen jelentős városrendezési feladat megoldásainak kötelessége [...]. A városépítési együttes előterébe állított 3 panelház, mint vertikális hangsúly jelentkezik, amelynek léptéke az adott térméretek között és elhelyezkedésénél fogva is indokolt [...]. A beépítés rendszere [...] figyelembe véve a kialakult terepviszonyokat [...] kiválóan ütemezhető megvalósítást tesz lehetővé [...]. A terv jól illusztrálja legújabb városfejlesztési törekvéseinket, amennyiben az építési területet nem a már kiépített park helyén [a Tanácsköztársasági Emlékmű oldalán] jelöli ki, hanem a tér jobb oldalán, a ma még fennálló és 57 lakást tartalmazó elavult, egészségtelen, ócska lakóházak lebontásával”. A tervtanulmány tervezője Darnyik Sándor (Budapest Főváros Tanácsa Városrendezési Építészeti Osztálya) építész volt.

Az újságcikk szerint korszerűsítik az István-téri piacot. [Ennek lett a következménye, hogy Újpest főterének sajátos térszerkezetéből adódóan, a vásárcsarnok beépítésével megszűnt a közvetlen kapcsolat a plébánia bejárata és a templom bejárata között.] Több lesz a városi [Baross utcai] kórházban az ágy, új Csemege Áruház és szolgáltatóközpont, új és felújított bölcsőde, óvoda, gyógyszertár és ifjúsági klub készül, fejlesztik a kerület közvilágítását, csatornahálózatát.

Az Újpest-Városkapu előtti toronyházak a terven és megvalósult állapotban

A Magyar Nemzet 1969. augusztus 1-i és a Népszabadság 1969. október 28-i száma az újpesti városközpont jövőjével kapcsolatban arról számol be, hogy (az akkor még létező) Építésügyi és Városfejlesztési Minisztérium, valamint a Fővárosi Tanács 1969 tavaszán tervpályázatot hirdetett, amelyre 29 pályamű érkezett be, amelyek közül a bíráló bizottság 8 pályaművet jutalmazott több, mint negyedmillió forintos pályadíjjal. Első díjat (70.000 Ft értékben) nem adtak ki, két második, két harmadik díjat osztottak ki, és megvásároltak négy pályaművet. A tervezők arra törekedtek, hogy Újpest leendő központját a jelenlegi [központi/történelmi] városmag helyére, környékére telepítsék, az építendő észak-déli metrószárny mentén alakítsák ki. A városközpont déli határa az esztergomi vasútvonal, keleti a szobi vasútvonal, illetve a közbelső ipartelepek. Északi határ a Deák Ferenc és Dózsa György út vonala.

A megvásárolt pályaművek neves építészek tervei. A Budapesti Műszaki Egyetemről a Városépítési Tanszék munkatársai – köztük Meggyesi Tamás, Locsmándy Gábor – pályáztak, de nyújtott be pályázatot a Városépítési Tervező Vállalat (Vinkovits István, Sigray Béla), valamint az ismertebb építészek közül Kaszab Ákos és Krupa István is. A lakások többségét – minden pályázó – panelházakba telepíti. Az összesen 20 ezer lakásból négyezret 1970–75 között adnak át, ezzel párhuzamosan mintegy 300 kisiparos számára műhelyeket, illetve összevont műhelyeket is terveztek. Tízezer lakosra 180 bölcsődei, 350 óvodai, 40 általános iskolai és 16 középiskolai tantermi férőhely létesítését kellett figyelembe venni, ezenkívül minden lakosra átlag 1 m²-nyi területet kellett fenntartani orvosi rendelő, gyógyszertár, kazánház, presszó, falatozó, szolgáltatóüzlet és házkezelőség elhelyezésére. Több tervező a tanácsháza más irányú rendeltetésére és újnak az építésére tett javaslatot (szerencsére csak az utóbbi valósult meg). Művelődési otthonnal, ifjúság házzal, képzőművészeti kiállító-teremmel, jegyirodával és szállodával is gazdagodik a centrum. Több álmom még megfogalmazódott, amiből semmi sem lett, minden esetre azt érdemes megemlíteni, hogy az Árpád kórház megszüntetésével már akkor is (1969) számoltak, cse-

rébe a Károlyi kórház bővítését tervezték. A közintézményeket egy tömbbe, a kereskedelmi létesítményeket az „Árpád-híd” (helyesen: Árpád út) északi oldalára sűrítik.

Az újpesti városközpont rekonstrukciója a forgalmi lehetőségek gazdag változatait is feltárja. Az Árpád út és a rákospalotai Felszabadulás (ma: Szentmihályi) út összekötésére már a legközelebbi években közúti felüljárót emelnek (erről következő lapszámunkban számolunk be), csakúgy, mint a későbbiek során a Szabadságharcosok útja (ma: Berliini) és a Reitter Ferenc utca összekötésére is (ez a mai napig sem történt meg). Az észak-déli metró a rákospalota-újpesti vasútállomásig közlekedik, ezzel párhuzamosan a villamosközlekedés a Dózsa György úton (12-es járat) a Táncsics Mihály u. – Baross u. (8-as járat), valamint a Lebstück Mária – Örs u. (14-es járat) vonalán megszűnik. Minden 3 lakos után egy autóparkolót biztosítanak. Tizenhat kisebb-nagyobb szervizállomás, hat üzemanyag-töltő-állomás fogja szolgálni a városrészen áthaladó gépkocsikat. A bíráló bizottság a díjazott tervpályázatokban elsősorban azt értékelte, hogy a pályázati feltételek mellett kitűnően oldották meg az észak-újpesti lakóterületek és az ipari övezetek kapcsolatát, a Rezi Károly (ma: Király) utca – Rózsa utca útvonal kialakításával. Célszerű, áttekinthető forgalmi hálózatot és az egész városrész „szellőzését” biztosító zöldövezetet (pl. a mai Semsy-park) terveztek. A lakóházak és az épületek (4-5 szintes, valamint tízemeletes panelházak, ezen belül többféle elrendezésű 1,5 –

Az Újpesti Uszoda még a villamossal, és a városközpont restaurálásának megkezdése előtt (1974)

2,0 – 2,5 szobás lakások többféle változatával) variánsait álmodták a tervezőasztalra. Az újpesti városközpont részletes tervezése ezen pályamunkák alapján történt és a tervek többé-kevésbé ennek megfelelően valósultak meg. Sajnos – a munkáskerületben – elbontották a Munkásotthont, de megtartották – noha jelenleg nem látható módon – annak azon falát, amelyen Rákossy Zoltán falfestése védett alkotásként szerepel. A Rezi Károly (ma: Király) utca pedig – szerencsére – sétáló utca lett.

Ennek a pályázatnak a „szelleme” járta be Újpest vezetőinek mindennapi munkáját az 1970. januári újságcikkek szerint is. Az Esti Hírlap 1970. január 3-i híradása szerint „Újpest lakossága holnap emlékezik meg felszabadulásának 25. évfordulójáról. Az évforduló alkalmából délelőtt bejelentették: elfogadták a tervet, hogy Újpest legyen az észak-pesti városközpont. A Fővárosi Tanács a munkásnegyedekben városközpontgyűrűt kíván építeni, amely mentesítené a Belvárost és megosztja a peremkerületek fejlődését [...]. A főváros szélén tervezett városközpontok azonban nemcsak egy vagy több kerület lakosságát, hanem a környék falvait is ellátják majd. Ilyen városközpont lesz Óbuda és a legújabb döntés szerint Újpest [...]. Az új centrum megvalósítását sürgeti, hogy a közeli XV. kerületben megkezdődött Újpalota építése, s ezenkívül Újpest szomszédságában más nagy építkezések is lesznek [...]. Az építkezést a negyedik ötéves tervben megkezdik és a teljes beruházás feltehetően az ötödik ötéves tervben készül el.”

Fentiek jegyében a korabeli Esti Hírlap (1970-ben) továbbá arról tudósít, hogy „[...] a már épülő észak-déli metró a Váci út felől eléri majd Újpestet is. Állomás készül az István téren és az Árpád út – Rózsa utca sarkán. Később a pályát esetleg meghosszabbítják Újpalotáig. Mindez lehetővé teszi, hogy az István tér körül sok-sok új boltot és több áruházat építsenek, [...] amelyek vonzásköre kiterjed Újpalotára, Angyalföldre, Káposztásmegyerre és több környező helyiségre [...]”.

„Újpest a főváros egyik legnagyobb ipari negyede – mondja Somogyi Imre a IV. kerületi Pártbizottság első titkára. Ötvennyolcezer ember talál itt munkát [...] a leg-

utóbbi öt év eredménye: az Izzó hatvan, a Chinoin ötven, a Pannónia huszonnyolc és a Duna Cipőgyár is 28%-kal növelte termelését [...]. A Budapesti Pártbizottság kérte, hogy a gyárak közvetlenül segítsék a város fejlesztését.” Ennek kapcsán „[...] az Izzó ötszáz lakást épített és a következő 5 évben újabb ötszáz otthon építését vállalta. A Chinoin új árucipőgyárhoz járult hozzá [...]. Javasolták, hogy az Újpesti Bútorgyárban az ipar és a kereskedelem együtt nyisson bútoráruházat. „A következő öt évben 3000-3500 új lakás készülhet az Árpád út és a Chinoin között. [...] megkezdjük a művelődési központ építését [...]. A pártbizottság és a tanács régi vágya az újpesti lido rendezése. A Palotai- [valójában a Szűnyog-, vagy Nép-] sziget Újpest és több más pesti munkásnegyed sport-és üdülőtérlete lehet [...]. Épül továbbá az új piac. Újpest fejlesztését nemcsak a kerület, hanem az egész főváros érdeklődése kíséri majd [...]”.

Az Esti Hírlap 1970. január 27-i jelentése szerint a IV. kerületi Tanács aznap délelőtti ülésén tárgyalta Újpest adott évi fejlesztési tervéről, amely szerint befejezik az Ambrus Zoltán utcai bölcsőde és a Kossuth utcai óvoda építését, bővítik a Viola utcai iskolát [ma itt működik a Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi kara], műhelytermeket létesítenek a Bajza utcai iskolában. Ez évben rendezik a Megyeri út külső szakaszát, kavicsaszfalt utat építenek a Thaly Kálmán, a Bányagépgyár utcába, javítják a közvilágítást a Klára, az Attila és az Elem utcában.

Visszatekintve a 40-45 évvel ezelőtti tudósításokra, bizonyos dolgok – mai tudásunk alapján – mosolyogni valóak, bizonyos elképzelések sajnos, vagy hál’ Istennek nem valósultak meg, bizonyos tervek megvalósultak, amelyek eredményét részben élvezzük, részben azok megvalósulásán bosszankodunk. Azonban mindegyik életünk részévé, Újpest történelmévé vált!*

(Folytatjuk...)

*A szerző ezúton köszöni meg Debreczeni Droppán Béla (Magyar Nemzeti Múzeum) és Susán Lajosné (Magyar Építőművészek Szövetsége) szíves segítségét az általuk felkutatott cikkek rendelkezésre bocsátásáért.

Lila csík, fehér csík*, 2. részlet

Nem emlékszem, hogy valaha felrúgott volna valakit.

Dehogynem emlékszem, ha akarnék, emlékeznék, csak törlöm. [...]

Dühből született mozdulatok ezek, ember ő is, minden századik rúgásért egy visszajár, de le is nullázódik az összes, a tiszta gyermekkori igazságérzet nullázza le, ezek csak morgások, ahhoz joga van neki is, egy tudósításrészlettel védeném meg minden vélt vagy valós szabálytalankodását, amelyek tehát tulajdonképpen nem is léteztek. 1978 tavasza, Megyeri út, az ellenfél a Dunaújváros, nézzük, mit ír a Népsport, amely pedig nem szokott kitérni ilyen apróságokra, az esemény jellemző, nem a tudósítás, mégis fontosnak tartja az újságíró leírni a történeteket, talán mert a megszámálhatatlanadik alkalom lehet, Törőcsik 50 méteren át vezette a bal oldalon a labdát, többen is megpróbálták buktatni, végül közvetlenül a tizenhatos vonal előtt ez Judiknak sikerült, én erre pontosan emlékszem, az egész meccsre, erre a jelenetre is, jön a kapu felé, csúszkálnak be rá, vetődnek utána, felhívnam a figyelmet a számmal írt, így erősen hangsúlyozott 50 méterre, ötven méter nagyon sok, főleg, ha mindenki fel akar rúgni, ugrál és cselez a lábak között, tudja a lelátón mindenki, mi lesz a vége, előbb-utóbb megérkezik a legügyesebb embervadász, még a tizenhatos előtt persze, Törőcsik a földön, rövid fütty a bírótól, hosszú a lelátón, semmi különleges nem történik, végső soron ez megy az egész meccsen, ez megy minden meccsen.

Hosszú perceken át csak Törőcsik látványosságszámba menő cselsorozatai érdemeltek említést, így kezdődik egyébként a Népsport-tudósítás, de a mérkőzés más miatt emlékezetes, Bene, a hajdani nagy sztár csak csere, a kispadra ültetik, megalázó, de hátha jól jön a segítsége, ezen a napon a pályán lévőknek sehogy nem sikerül a góllövés – emlékszem, tiszta lilában játszunk –, kezd kellemetlenné válni a helyzet, csak nem visz el pontot

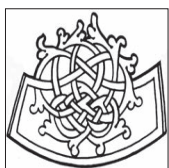
a Dunaújváros, ciki lenne, ráadásul kötelező nyerni, alig van hátra pár forduló, és a Honvéd áll az élen, a vidékiek tartják magukat, többek között a Judik-féle megmozdulások miatt, vérszesen fogy az idő.

Jócskán tart már a második féldő, amikor Bene melegíteni kezd. Először az ülőhelyen, aztán a kapu mögötti részen csattan fel a taps, a sajnálat, a remény és a bizalom tapsa, a kopasz csatár nyújtogat, sprintel párat, a partjelzőhöz lép, ifistaként se igen történhetett ilyen vele, mindig kezdő volt, úgy képzelem legalábbis, óriási pillanat, amikor bejön a korábban kapufát rúgó Fekete helyére, szinte azonnal helyzetbe kerül, akkor még hibázik, de aztán Törőcsik passzából megszerzi az első gólt. Emlékszem a hihetetlen megkönnyebbülésre, ahogy a pályán és a lelátón felszabadul mindenki, kivéve persze a dunaújvárosiakat, mi lehet fontosabb nekem, egy tizenegy éves gyereknek, meg a nálam kicsit nagyobbaknak ott a kapu mögött, meghatódom, az öreg lövi a gólt, bejön, és ő lövi, jobban örülök, mintha Törőcsik rúgná, Bene pár perccel később megszerzi a másodikat is, ez már szinte sok a gyönyörből, 2-0 a vége, az Újpest az élre áll, ott is marad, megnyeri a bajnokságot.

A következő héten, Békéscsabán Bene újra csere, tíz percre áll be, gólpasszt ad Zám-bónak, azt a meccset simán nyeri a csapatom. Már nem Bene és nem Zám-bó a sztár, ők a kisegítő öregek szerepét játsszák, zokszó nélkül, Fazekas ezzel szemben még erősen ott van, olyannyira, hogy ő lesz a bajnokság gólkirálya, Fekete jön fel, egyre több gólt szerez, Békéscsabán például hármat, a közönség azonban a szőke zsenit ünnepli, róla énekel, neki kiabál kórusban, Táncolj, Törő, 1978 tavasza a felfelé ívelés utolsó szakasza, pár héttel vagyunk a sajnálatos argentinai események előtt. [...] □

*Egressy Zoltán regénye 2015-ben, az Európa Kiadó gondozásában jelent meg.

Just Sándor

Alexander Just 1874 áprilisában Brémában született. Tehetőes kereskedőcsalád sarja volt. Nagy gondot fordítottak neveltetésére. Mivel 1882-ben

Bécsbe költöztek, a fiú már a császárvárosban érettségizett, itt iratkozott be az egyetemre. Széleskörű érdeklődésre vall, hogy fizikát, kémiát és matematikát, emellett filozófiát is hallgatott. Figyelme leginkább a kémia felé fordult, talán azért is, mert nagybátyja fotópapír céget üzemeltetett. Just pályája idővel a gyakorlat helyett az elmélet irányába mozdult el. Miután 1896-ban doktorált, az egyetemen maradt, mint tanársegéd. Itt kezdett hozzá kutatásaihoz, amelyek a fényforrások tökéletesítésével függtek össze. Edison találmánya, a szénszálas izzólámpa alacsony hatásfokú és rövid élettartamú volt. Just rájött, hogy jelentős eredményt csak akkor érhetnek el ezen a téren, ha a gyorsan elégő szénszál he-

lyett egy hosszabban és erősebben izzó fémeket használnak. Az egyetemen ismerkedett meg egy horvát származású mérnökkel, Franjo Hanamannal. Közösén dolgozták ki, közösén szabadalmaztatták a wolframszálas izzólámpa ötletét.

Ahhoz, hogy az új fényforrást tömegesen gyártathassák és elterjeszthessék, tőkeerős cégre volt szükség. A fiatal feltalálók először a Siemens gyárat keresték meg, de a menedzserment nem látott fantáziát a termékben. Ezt követően került sor a kapcsolatfelvételre az Újpesti Egyesült Villamossági Rt.-vel, ahol Pintér József igazgató felismerte a találmányban rejlő üzleti lehetőséget.

Így történt, hogy a feltalálók Magyarországra költöztek, és a Tungstam jogelődjének alkalmazottai lettek. 1904-ben elindult Újpesten az új lámpa tömeggyártása. A frissen alapított üzemrészleg vezetője a tehetséges, feltörekvő Aschner Lipót aligazgató lett.

A feltalálók a szabadalmi jogot eladták a gyárnak, ezzel rendeződött anyagi helyzetük. Hanamann hamarosan elhagyta Magyarországot, de jó kapcsolata egykori munkatársával megmaradt. Just viszont otthont teremtett magának. Még 1900-ban megnősült, gyarapodó családjának (idővel öt gyermeke született) a Rózsadombon vásárolt házat.

Az új fényforrásra az Egyesült Államokban is felfigyeltek. A General Electric Újpestre küldte ügynökét, kinek révén a gyártási eljárást átvették, így 1907-től már az USA-ban is gyártották az akkor csúcstechnológiának számító terméket. A kapcsolat inverz módon is hatott. 1912-ben a tengeren túl dolgozták ki a wolframszál húzás útján történő nyújtási technológiáját. Rövidesen Újpesten is ezzel az eljárással gyártották a lámpákat, immáron Tungstam védjegy alatt.

Az első világháború Justékat sem hagyta érintetlenül. A családfő tartalékos zászlósként, felcseri beosztásban szolgálta hazáját, melynek hivatalosan csak 1919-ben lett állampolgára.

Dr. Just Sándor egyik utolsó képe

A vállalattal, azon belül elsősorban Aschner Lipót vezérigazgatóval megromlott a viszonya. Az ambiciózus Just körül egy bankárokból és üzletemberekből alakult pénzügyi csoport alakult ki, amelynek tagjai jó befektetésnek tartották az izzólámpák gyártását.

1921-ben egy új vállalat kezdte meg működését Újpesten, a Dr. Just féle Izzólámpa és Villamosági Gyár. Az üzemcsarnokokat és a raktárakat az Árpád út déli oldalán, a Csányi és Aradi utcák által határolt területen építették fel. Korszerű ipari létesítmény született, amelyben üveggyár, huzalgyár és hidrogén-üzem is működött, így a legfontosabb alapanyagokból gyakorlatilag önellátó volt a cég. Just a humán erőforrást a kezdetektől konkurensnek számító Tungsramból csábította el, magasabb fizetést ígérve. Mérnökök, fejlesztők és szakmunkások egyaránt csatlakoztak az ígéretes új vállalathoz. A cég kezdetben nem is okozott csalódást részvényeseinek. A trianoni megrázkódtatást követően a Bethlen-kormány gazdaságpolitikája lassú konjunktúrát teremtett. Just gyárában naponta 25.000 izzólámpát gyártottak, és megrendelőik között olyan óriások is jelen voltak, mint a Magyar Királyi Posta vagy a Magyar Államvasutak. A villamosítás elterjedésével a legegyszerűbb háztartások is igényt tartottak a jobb fényviszonyokra, így igazi tömegtermelés indulhatott be.

A gyár komoly konkurenciát jelentett az Egyesült Izzó számára. Hatékonysági mutatókban maga mögé utasította a mamutcéget. Míg Just munkásai óránként és fejenként 6 db izzólámpát gyártottak, ugyanez a szám a Váci úton 3,5 lámpa/fő/nap volt.

Aschner Lipót azonban nem olyan üzletember volt, aki hagyja, hogy lekörözzék. Átfogó pénzügyi manőverbe kezdett. Kihasználta, hogy a Just-gyár tőkebevonás céljával újabb részvénytőzsgát bocsátott ki. A Tungsram nagyhatalmú vezére elérte, hogy a partner GE megvásárolta ezeket az értékpapírokat, majd átjuttatta azokat az újpesti gyár vezetőségének. Az óriásvállalat bekebelezte, majd megfojtotta izmosodó vetélytársát. 1924-ben a Just-gyár gépeit leszerelték és a Váci úti csarnokokba szállították. A dolgozók többségét utcára küldték, maga Just is állandó jövedelem nélkül maradt. Még parlamenti interpelláció is született arról, hogy

Aschner Lipót kartellezés eszközével milyen kíméletlenül számolta fel a vele egy gyékényen áruoló céget.

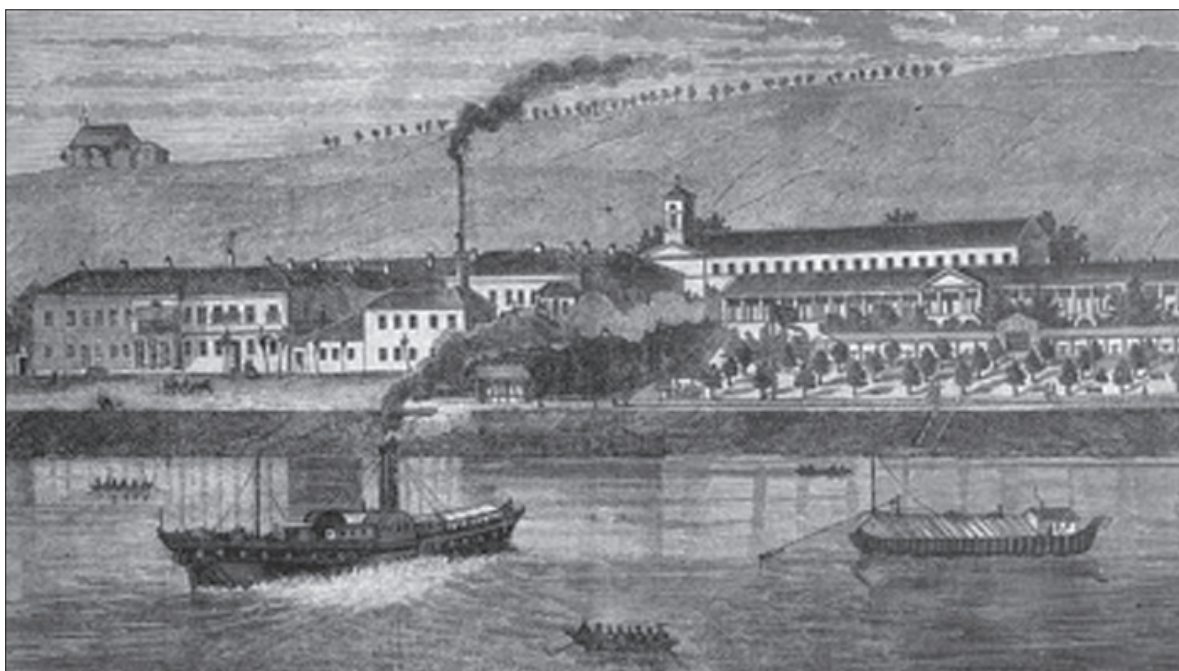
A felszámolt gyár épületeit a Tungsram raktárnak használta, de az újpestiek még sokáig Just-gyárként emlegették, még az 1935-ös térképen is így szerepel. (A második világháborút követően egy állami vállalat, a BUBIV működött falai között).

Dr. Just Sándor ezt követően még folytatta kísérleteit, házában kialakított laboratóriumában. Átütő szabadalma azonban már nem született. Örömmel töltött sok időt népes családja körében, hódolt szenvedélyeinek, a sakkozásnak, a fényképezésnek és a dohányzásnak. Korábban felhalmozott tartalékait azonban felélte, így mire megbetegedett, szinte nélkülöznie kellett. 1937 májusában végzett vele a könyörtelen rákbetegség.

Az egykor tehetős feltaláló végtisztességének megszervezését egykori munkatársai vállalták magukra. Mikor Aschner Lipót elé került a temetési számla, ő nehezményezte mindezt, és csak a legegyszerűbb szertartást finanszírozta. Dr. Just Sándor ma a Farkasréti temetőben nyugszik.

Jelentős tudóst, sziporkázó szellemet vesztett el vele a tudomány. Egyik pályatársa így jellemezte: „szabadalmi nagyon kevés kivétellel nem kutatás és kísérletek alapján születtek meg, hanem felvillanó elgondolások alapján, melyeket utólag kellett kísérletekkel igazolni. [...] Nagyon érdekes és kötelességem az igazság kedvéért leszögezmem, hogy gyakran szabadalmi jó kézbe kerülve gyakorlati célokat szolgáltak és nem várt eredményeket értek el [...]. Kortársai és a vele dolgozók nagyon különbözőnek ítélték meg, de jól túrték, valahogy szerették is [...]”.

A magyar tudománytörténet ugyanakkor hálátlan személyével kapcsolatban. 2005-ben, a wolframlámpa centenáriumán ugyan emlékülést tartottak, és a Magyar Elektrotechnikai Múzeumban az állandó kiállítás is megemlíti nevét. Ugyanakkor a Tungsrammal foglalkozó kiadványok jószereivel nem is tudnak róla. Pedig híven szolgálta tevékenységével választott hazáját. Leszármazottai ma is köztünk élnek. Dédunokája, Babay-Bognár Krisztina egyetemi szakdolgozatot szentelt a kiváló tudós emlékének.

A reformkori Rózsadomb látképe. A beépítetlen terület előterében a Császárfürdő látható.

A wolframlámpa gyártásának szabadalmaztatása révén Just Sándor olyan tekintélyes vagyoni tettei révén, hogy a 19. század eleji Budapest leggyorsabban fejlődő lakónegyedében, a Rózsadombon, a Füge utcában vásárolt magának ingatlant, a tornyos Villa Belair-t.

A Rózsadomb a hagyomány szerint onnan kapta nevét, hogy a török megszállás idején a budai pasa rózsasültetvényei virítottak lankáin. Ami bizonyos, hogy a Duna fölé magasodó terület sokáig lakatlan volt. Birka-legalésként, szőlőültetvényként hasznosult, és csak néhány vincellérház árválkodott oldalában. Ismeretlenek voltak a környék természeti csodái, a Pál-völgyi cseppkőbarlang és a Szemlő-hegyi-barlang is. Legelső állandó épülete a 19. század eleji Kálvária-dombi kápolna volt. 1873-ig Újlak településhez tartozott, ekkor Budapest létrejöttével a székesfőváros bekebelezte. Akkor vett lendületet a fejlődése, mikor 1876-ban átadták a forgalomnak a Margit-hidat. A Pesttel kialakított kapcsolatot követően megindult a terület beépítése. A belváros közelsége ellenére is jó levegőjű, ősfás terület nyugalmat és páratlan városi panorámát kínált. Így történt, hogy a

Rózsadomb a pénzarisztokrácia által kedvelt, a Városliget presztízsével vetekedő villanegyeddé vált. Bankárok, gyárosok, ügyvédek és orvosok építették itt fel családi lakóépületeiket, amelyek közös jellemzője volt a historizáló külső, a kilátótornyos kivitelezés és a kor legmagasabb szintű komfortja. A Rózsadomb egyre terjeszkedő lakóövezetté vált, beépítve a Pálvölgyet, a Szemlőhegyet és Vérhalmot is. Fénykorát a terület a két világháború között élte, akkorra neve a gazdagsággal, a magas életszínvonallal forrott össze.

A második világháborút követő politikai fordulat átrajzolta az elit negyed térképét. A villákat államosították, lakóit kitelepítették. Helyükre pártfunkcionáriusok költöztek. Az üresen álló telkeken kevésbé mutatós, kevésbé igényes társasházak emelkedtek.

Napjainkra a környék lassan visszanyeri a két világháború közötti fényét. Tornjától megfosztva áll még Just Sándor villája is, melynek alagsorában magánlaboratóriumában kutatta a lombikok titkait. Egykori fényének halvány árnyékaként, de szintén megtalálható néhány utcával odébb, a szintén rózsadombi Apostol utcában Aschner Lipótnak, Just egykori támogatójának, munkáltatójának, majd üzleti riválisának palotája is. □

Emlékek a Vécsey utca környékéről

Somod Istvánné Czeschner Kamilla az Újpesti Helytörténeti Értesítő előző számaiban megjelent, Vécsey utcáról szóló cikkek nyomán jutott el hozzánk. 1928 óta él a volt Villasorral párhuzamos utcában. Sok olyan részletre emlékszik az 1930-as '40-es évekből, melyeket a környéken élők közvetlenül tapasztalhattak meg. A mai Lahner György utcát először 1930-ban említi névvel a térkép, akkor Rákosi Jenő (1842–1929) újságíró, lapszerkesztő, szín- házigazgatóról nevezték el.

– *Kérem, meséljen néhány szóban a családjáról! Hogyan kerültek Újpestre?*

– Édesapám, Czeschner József 1875-ben született Pécsen. Az 1914-ben elkészült Budapesti Központi Járásbíróságra kapott kinevezést ugyanebben az évben, főigazgatói rangban. Megbízása a járásbíróság 414 darab szobájának berendezése, felszerelése és üzemeltetése volt. Itt ismerkedett meg Pflügel Lambert gondnokkal, akiről korábban az Újpesti Helytörténeti Értesítőben már megemlékeztek. Nagyon jó barátok lettek, és sokat segítettek egymásnak. Így kerültek egy telek megvásárlása során Újpestre. Édesanyám, apám második felesége volt, én 1927-ben születtem Rákospalotán.

– *A gyermekkorából milyen emlékei maradtak a Villasor környékéről?*

– A Villasor kialakulásában fontos szerepe volt annak, hogy a váci vasútvonal létrehozásával itt épült meg a Rákospalota–Újpesti vasútállomás és vele szemben egy királyi és császári vadász kastély, valamint a hozzá tartozó istállók és a kiszolgáló személyzet háza. Egy-két épület egészen a közelmúltig megmaradt. A Lahner Gy. u. 15. számú házat 2014-ben bontották le.

Az akkori Villasor 17. sz. telek kb. 600 négyszögölös volt. Fele apámé lett, a másik fele Pflügel Margité. Korábban ott egy présház állt, amelyet körben megtoldottak és kialakítottak egy négyszobás villát, melyet

később egy államtitkár vett meg és körülötte egy gyönyörű kertet létesített.

A házunk, amely 1928-ban épült, a tulajdoni lapon először „Villasor 17. Park utcai oldala” címen szerepelt, majd az utca neve Rákosi Jenő, később Sallai Imre, 2008-tól pedig Lahner György utca lett.

A házunk erkélyéről a Károlyi birtok gyönyörűen megművelt földjeire nyílt kilátás. Ez a vasúttól a mostani Blaha Lujza utcáig terjedt. Élmény volt látni a szántást, boronálást, vetést, aratást, cséplést, betakarítást, amely az uradalom csodálatos szürkemarha ökreivel történt. Nyáron hullámozó búzamezők, télen a nagy fehérség.

Kissé távolabb – ahol a villamos átjött Palotáról a vasúti híd alatt – terült el az URAK pálya bejárata. A nagy bekerített területen tenispálya működött, amelyet télen

Czeschner Kamilla kislány korában

jégpályaként használtak. Esténként kivilágították, szólt a zene, nagyon hangulatos volt. Kissé arrébb volt a focipálya, ahol vasárnaponként meccseket rendeztek. A sporttelep mellett még egy kis akácerdő is elfért.

A mai Fóti úton túl az egészen Alagig nyúló lóversenypálya következett, amelynek tribünjeit a háború alatt lebombázták. A beérkező vonatról leszállva sok ember keregett itt menedéket, és sajnos sokan lelték itt halálukat.

Az 1920-as, '30-as években nagyon sok üres terület volt a környéken. A Villassorral szemben, éppen a mi házunk vonalában telepedett le kb. 1930-ban a Krone cirkusz. Sátorát esténként megnyitották a közönség előtt. Délelőtt be lehetett sétálni a gyakorlatozó artisták és állataik közé. Bár nagyon kicsi voltam, a libikókázó macikról bevillan egy kép az emlékezetembe. Ugyanebben az időben a mutatványosok a telkünk melletti grundon szórakoztatták a közönséget.

Szép emlékként maradt meg számomra egy hatalmas öreg tölgyfa, amely hajdan a vasútállomás, a mai Görgey, Szilágyi és Vécsey utcák találkozásánál állt. Itt gyülekeztek a Rákospalota Ófaluból érkezett, mesés szép madeirával, hímzéssel, pántlikákkal díszített népviseletbe öltözött lányok és legények. Békés vasárnapokon láncot alkotva körülállták a fát és táncolva énekeltek a híres Horváth-kert Nagyvendéglőből és a Gál vendéglőből [Brunovszky elődje] kihallatszódo cigányzenére, vagy sétálgattak az állomás és a sorompó közötti sétányon.

Szerettem édesapámmal sétálni. Sokszor elindultunk az Árpád úton végig, a vasúti összekötő hídon át Aquincumba, megkerültük a római fürdői strandot. Otthon várt édes-

A Bajza utca és környéke

anyám finom ebédje, amire ugyancsak megéhezünk.

A Duna partja akkor még szabad volt. A híd lábánál a parton bódék álltak egymás mellett és halászlét, csütörtökönként pedig pacalpörköltet lehetett enni. Ez utóbbit is sokan szerették. 1930 körül nyílt meg Illik Viktor halászcárdája a szigeten. Ladikkal szállították oda a népet.

Egykor itt, a híd alatt épült fel Újpest egyik első háza, amely az én gyerekkoromban már romos volt. Nem sokkal később le is bontották, de én még láttam az apró, pici, alacsony vályogházat.

Kislányként nagyon jó volt a Duna partján, a víz szélén bókászni, kagylókat gyűjteni. Abban az időben sokszor rajzolgattam, festettem és a festéket ezekben a kagylóhéjakban kevertem. Kellemes időtöltés volt a Hősök parkjában a barátnőmmel ábrándozni a hatalmas fűzfák lecsüngő ágai alatt. Kár, hogy az akkori városvezetés nem talált más helyet a park helyén létesített Bajza utcai óvodának és iskolának. Egyszerűen eltörölték az értünk harcoló őseink emléket. Ma már a park nevére sem emlékeznek.

– A város szélén melyik iskolát választotta a család a kis Kamillának?

– Hat éves koromban a rákospalotai Erzsébet utcai elemi iskolába íratlak, ez volt hozzánk a legközelebb. Tündéri tanító nénink volt – nagyon szerettem Aranka nénit. Utána a Kanizsai Dorottya Leánygimnáziumba jelentkeztem, ahová kétszáz jelentkezőből hatvanan jutottunk be. Abban az időben 8 osztályos oktatás folyt a gimnáziumban. Nagy tekintélyű, nagy tudású, tiszteletet követelő tanáraink voltak. Szigorú fegyelmet tartottak és szigorúan osztályoztak. Dr. Gyosztanyi Gizella magyart, dr. Éber Emanuella németet, franciát tanított, dr. Schaub Zoltán tisztelendő úr a lelkünket vigyázta. Dr. Binder Irén a latint tanította, és ő volt az osztályfőnökünk. Sajnos épp az érettségi előtt meg kellett válnunk tőle, mert megbetegedett.

– Hogy zajlott az oktatás a legnehezebb, az 1944/45-ös tanévben?

– A háború utolsó évében kórházzá alakították az iskolánkat, így a szemben lévő Könyves Kálmán fiúgimnáziumba jártunk, felváltva a fiúkkal. Itt is érettségiztünk ma-

gyarból, németből, latinból és matematikából. Az évet 1944 szeptemberében kezdtük, de október végén, a közeledő front miatt abba kellett hagynunk a tanulást. Végül az ostrom után tettük le az érettségit. Reménykedtünk, hogy az első világháború mintájára hadiéretségünk lesz, de tanáraink véleménye úgy szólt, hogy aki nyolc évig rendesen tanult, annak nincs szüksége hadiéretségire. A végén 13-an érettségiztünk a 60-ból, a többieket elsodorták az idők viharai. Sajnos, nem tudom, hogy él-e még valaki az osztályból.

– *A háború nemcsak az iskolában, a magánélet sok-sok területén okozott szenvedést. Bizonyára önöknek is sok nélkülözéssel járt.*

– Nagyon megszenvedtük a négy évig tartó háborút itt, a front mögött is. Jegyre adták az élelmiszert, nagyon kicsi heti adagokkal. Nem volt tüzelő sem, pedig mínusz 20-30 fokok hideg is volt. A jegy sem biztosított semmit, mindenért órák hosszát sorban kellett állni. Sokszor reggel hattól délutánig sorban álltunk, de néha hiába, mert az áru közben elfogyott. Az üzletek polcain nem volt semmi. Éjjel nem aludhattunk a légiriadók és bombázások miatt. Szentkarácsony estéjén olyan bombázás volt, hogy az összes ablakot kivitte a légnyomás. Ettől kezdve, az ostrom végéig az áramszolgáltatás is megszűnt. Éheztünk, fáztunk, féltünk és reménykedtünk a túlélésben. Babon, sárgaborsón, kukoricán éltünk, vízben főzve, só nélkül, mert azt is csak aranyért adták. A háború után még egy élelmiszerforrásunk volt a megyeri határban: a Károlyi uradalom cukorrépa földjei. A mínusz húsz fokok hidegben, a vastag hó és jég alól csákánnyal bányásztuk ki a fagyos cukorrépát. Megfőztük, és úgy ettük, mint a céklát. Finom édes volt. Ám ez sem volt veszélytelen vállalkozás, mert a földek egy része alá taposóaknákat telepítettek és sokan hagyták ott kezüket, lábukat.

– *Hogyan élték át Újpesten a háború végét?*

– Újpest aránylag sértetlen maradt, mert a partizánok átadták a várost a szovjeteknek, így megmentették a közvetlen harcoktól, a Víztoronyt és az Apolló mozit pedig a felrobbantástól. A házunk mellé telepítettek egy üteget, a katonák bejöttek melegedni. Alig volt egy kis tüzünk a kályhában. Nem nagyon értettük őket, de annyit kivettünk a

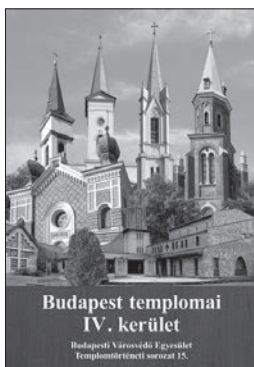
szavaikból, hogy nem nagyon dicsérték Sztálinjukat. Úgy érezték, becsapták őket, mert úgy tudták, hogy itt csupa szegény ember él nyomorban, szolgátságban, akiket fel kell szabadítani. Amit tapasztaltak, meglepetés volt a számukra, azt mondták, itt mindenki „burzsuj”, nem szegény. Nálunk is rekviráltak lakást, de már az Ausztriából visszatérő ukrán katonák részére. Hozzánk egy fiatal főhadnagyt küldtek, nagyon rendes volt, sőt egy alkalommal egy másik szálláshelyről is érte jöttek, hogy tegyen rendet a katonák között. Pár nap múlva elmentek, aztán jött egy idősebb, magas rangú tiszt, akinek minden nap hoztak vacsorát, és ezüsttel terítették a számára. Utána behívta apámat beszélgetni. Mindketten tudtak németül, így kellemes esti beszélgetések alakultak ki egy kis vodka mellett. Egyébként ezek a csapatok nem voltak túl bőségesen ellátva, előfordult, hogy csak uborkát vacsoráztak vodkával. Szóval szerencsénk volt a „lakóinkkal”. A harcok után folytatódott a bizonytalanság, rettegés. A város könnyen megúsza az orosz katonák bejövetelét, de nem sokkal később a „malenkij robot” fenyegetett.

Emlékeim szerint Újpest már a háború előtt is élhető város volt. Adott volt itt minden, ami sporthoz, szórakozáshoz, pihenéshez kellett. Focipályák, korcsolyapálya, fürdő, uszoda, parkok, sétálóhelyek, színházak, mozik várták az itt lakókat. Azóta az emberek lelke megváltozott. Azelőtt az emberek sokkal derűsebb lélekkel éltek az életüket, pedig a mainál sokkal nagyobb nehézségeket, nélkülözéseket vészeltek át. Nagyobb megértéssel és szeretettel viseltettek egymás iránt. □

Czieschner József és felesége, Katalin, az 1930-as években

Könyvek Úpestről

Fabó Beáta levéltáros vezetésével, 2002-ben azzal a céllal indította útjára kiadványsorozatát a Budapesti Városvédő Egyesület templomtörténeti csoportja, hogy kerületről kerületre haladva, összegyűjtse és feldolgozza a főváros templomainak történetét. A társadalom- és helytörténeti, felekezeti, építészeti és művészettörténeti szempontból egyaránt fontos sorozat 15. kötete a történelmi egyházak újpesti épületeit mutatja be. Az Újpesti Önkormányzata támogatásával, az idei Újpesti Városnapokra megjelent, fotókkal gazdagon illusztrált kiadványban a templomokról angol és német nyelvű összefoglaló is olvasható. A munkacsoportot Újpesten szerzőként Iványi János, lektorként Szöllősy Marianne segítette. A kötet megvásárolható a Budapesti Városvédő Egyesület székhelyén: Budapest, II. Szoboszlai u. 2–4. (Részletek a 06-20/372-4424-es telefonszámon.)

A 38 éves játékos 9 évesen lépett először pályára. Labdarúgó-karrierjét a Kispest csapatában kezdte, majd a Vasasban vált igazán sikeressé. Hétévnnyi külföldi (törökországi, bulgáriai és ausztriai) kitérő után 2008-ban szerződött Újpestre. Ugyanabban az évben az MLSZ őt választotta a legjobban játszó NB1-es futballistának. Egy évvel később lett az Újpest FC csapatkapitánya. 2010-ben átszerződött a Debrecenhez, majd visszatért és azóta a lilákat erősíti.

A róla szóló kötet a sporteredmények mögötti hétköznapiakat, a klubok, valamint a hazai és nemzetközi futball világát is bemutatja. Turcsik Norbert kötetében Kabát Péter őszintén vall a magánéletéről és mindarról, amire a rajongótábora kíváncsi lehet. (Bíró Nyomdaipari Kft.)

Díjátadás a Városnapokon

Az Újpesti Városnapok keretében augusztus 28-án este adják át Újpest Önkormányzatának kitüntetéseit. Újpestért díjban részesül Óze István, az UTE klubigazgatója és dr. Vitáris Edit címzetes főjegyző. Elismerő Oklevelet nyolcan vehetnek át. A kitüntetéseket a Városháza dísztermében Wintermantel Zsolt polgármester nyújtja át a díjazottaknak.

Orgonaavató koncert

Szeptember 12-én, 19 órakor nyilvános hangverseny keretében avatják föl a Budapest–Újpesti Egek Királynéja Főplébánia orgonáját. A hangverseny szólistája Deák László orgonaművész, a Pesti Ferences templom orgonistája.

A Kulturális Örökség Napjai

Szeptember 19–20-án országsszerte közintézmények, múzeumok várják az érdeklődőket. Újpesten 19-én a Könyves Kálmán Gimnázium Csillagdájában, 20-án egy helytörténeti sétán (vezetője Iványi János, az Újpesti Helytörténeti Alapítvány elnöke) várják a városrész lakóit. A Lepkémúzeum és az Újpesti Két Tanítási Nyelvű Műszaki Szakközépiskola mindkét nap nyitva tart. Részletek a www.oroksegnapok.hu, www.ujpest.hu és a www.ujkk.hu oldalakon.

Gyász hír

Életének 50. évében elhunyt Kalóné Romhányi Ildikó. A tanárnő sokat tett a honismeret népszerűsítéséért Újpesten. Alapítványunk felkérésére tucatnyi alkalommal állított össze feladatokat a helytörténeti vetélkedőkre, vezette a versenyeket vagy zsűritagként vett részt az eseményeken. Az általános iskolásoknak kiírt vetélkedőkön ő diadalmaskodott legtöbb alkalommal az Angol Nyelvet Emelt Szinten Oktató Általános Iskola csapatával. Számos diákja lett elkötelezett lokálpatrióta. A tanárnőt 2015. június 26-án hatalmas tömeg kísérte utolsó útjára a rákospalotai temetőben. Pedagógusok és diákok egyaránt kifejezték ezzel szeretetüket és elismerésüket Kalóné Romhányi Ildikó iránt.

Szeptemberi számunkban a 13. és a 20. oldalon látható fotókat az Újpesti Helytörténeti Gyűjtemény bocsátotta rendelkezésünkre.